

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi

Journal of Turkish Language and Literature

Araştırma Makalesi | Research Article

Open Access

Hüseyin Hüsnî ve Çifte Sultanlar Menkıbesi'ne Yazdığı Manzum Tercümesi

Husayn Husnî's Verse Rendering of The Manâqib Concerning The Twin Sultans

Ahmet Serdar Erkan¹

¹ MEB, Ankara, Türkiye

Öz

İstanbul, II. Mehmet tarafından 1453 yılında fethedildikten sonra Bizans'tan miras kalan birçok yapı gerek padişah gerekse devlet ricali tarafından, "şenlendirme politikası" kapsamında tevhitanelere ve külliyele çevrilmiştir. Bunlardan biri de Bizans döneminde Kızlar Manastırı veya bu manastırın bir kilisesi olan Andreas Kilisesi'dir. Burası, sadrazam Koca Mustafa Paşa tarafından "Koca Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi" adıyla inşa edilip şenlendirilmiştir. Bu külliye'nin ortasında, Hz. Hüseyin'in iki kızının medfun olduğu düşünülen ve "Çifte Sultanlar Türbesi" diye adlandırılan üstü açık bir türbe vardır. Sümbül Efendi tarafından keşfedilen bu türbe hakkında tek bilgi, 16. yy. âlimlerinden Suyûtî'nin Koca Mustafa Paşa Camii'nin yüceliği üzerine yazdığı Arapça risalesindeki bir menkıbedir. Bu menkıbede müellif, *Tahkik-i Kerimetân-ı Hazret-i Hüseyin* başlığıyla Hz. Hüseyin'in kızlarının Kerbelâ'dan başlayıp Bizans'a kadar uzanan sürgün hayatlarını ve oradaki sırlı vefatlarını dramatik bir üslupla anlatmaktadır. Şimdiye kadar biri manzum ve beşi mensur altı tercümesin olduğu bilinen eserin tarafımızdan 19. yy. şairlerinden Hüseyin Hüsnî'ye ait 127 beyitlik mesnevî formunda yeni bir tercümesi tespit edilmiştir. Bu tercüme, Süleymaniye Kütüphanesinin Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda 03565-001/002 demirbaş numarasına kayıtlı 19 varaklık bir mecmuanın son 4 varığında (15b-19a) bulunmaktadır. Çalışmada tarihsel ve metin merkezli bir analiz çerçevesi kullanılmıştır. Transkribe edilen metin; edebî tahlil, biçimbilimsel çözümleme ve karşılaştırmalı metin incelemesi yöntemleriyle ele alınmıştır.

Abstract

After the conquest of Istanbul by Mehmet II in 1453, numerous Byzantine structures were transformed into tevhitane and külliye by the sultan and his statesmen as part of a broader "policy of revitalization." Among these was the Kızlar Monastery from the Byzantine period, specifically the Andreas Church, which belonged to this monastery. This site was rebuilt and revitalized by Grand Vizier Koca Mustafa Pasha under the name Koca Mustafa Pasha Mosque and Külliye. At the center of this külliye stands an open-air tomb known as the Çifte Sultanlar Türbesi (Twin Sultans' Tomb), believed to contain the graves of two daughters of Hz. Hussein. The only known information about this tomb, discovered by Sümbül Efendi, comes from an anecdote found in an Arabic treatise by the 16th-century scholar Suyuti, which extols the spiritual significance of the Koca Mustafa Pasha Mosque. Under the title *Tahkik-i Kerimetân-ı Hazret-i Hüseyin* (The Verification of the Daughters of Hazrat-i Hussein), the author recounts the exile of Hussein's daughters from Karbala to Byzantium and their mysterious deaths there, written in a dramatic narrative style. This work, known to exist in six translations—one in verse and five in prose—has been identified by us in a new version: a 127-couplet mesnevi translation by the 19th-century poet Hussein Husnî. This translation appears on the final four leaves (15b-19a) of a 19-leaf manuscript registered under inventory number 03565-001/002 in the Hacı Mahmud Efendi Collection of the Süleymaniye Library. The study employs a historical and text-centered analytical framework. The transcribed text is examined through literary, morphological, and comparative textual analysis methods.

Anahtar Kelimeler

Çifte Sultanlar Türbesi • İmam Suyûtî • İslami Türk Edebiyatı • Hz. Hüseyin • Şenlendirme

Keywords

The Tomb of the Twin Sultans • Imam Suyuti • Islamic Turkish Literature • Hz. Hussein • Revitalization

Atf | Citation: Erkan, Ahmet Serdar. "Husayn Husnî's Verse Rendering of The Manâqib Concerning The Twin Sultans". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature* 65, no. 3 (2025): 734-761. <https://doi.org/10.26650/TUDED2025-1646349>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Erkan, A. S.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Ahmet Serdar Erkan asemata66@gmail.com

Extended Abstract

“Şenlendirme” (enlivenment or revitalization) refers to the process of developing and beautifying an area in multiple ways—improving living conditions by addressing the needs of the people and maintaining the area through purposeful effort. In the Ottoman Empire, the term was similarly used to describe either the reclamation of barren land or the enhancement of a city’s quality of life. Following the conquest of Istanbul by Mehmed II in 1453, many Byzantine structures that had fallen into disrepair were converted into lodges (*tevhitane*s) and complexes (*külliy*e)s as part of the empire’s “revitalization policy,” initiated by the sultan, state officials, and wealthy benefactors. This initiative gained significant momentum during the reign of Mehmed II’s son, Bayezid II, leading to widespread urban restructuring across the capital. One prominent example is the Monastery of the Virgins, also known as the Church of St. Andrew, which dated back to the Byzantine era. This site was restored and transformed by the grand vizier Koca Mustafa Pasha and renamed the “Koca Mustafa Pasha Mosque and Complex.” At the center of this complex lies an open tomb known as the “Double Sultans’ Tomb,” believed to be the resting place of two daughters of Imam Husayn. About a century after the conquest, the only known account of this tomb—discovered by Sümbül Efendi—appears in a legend recorded within an Arabic treatise written by the 16th-century scholar Imam Suyuti, which praises the spiritual significance of the Koca Mustafa Pasha Mosque. In this legend, the author vividly recounts the exile of Imam Husayn’s daughters, beginning with the tragedy of Karbala and continuing through their journey to Byzantium, presenting the story in a deeply dramatic and emotional tone.

After the martyrdom of Imam Husayn at Karbala, his surviving family members and other captives were taken to Sham under the orders of Yazid. The narrative continues with Yazid perceiving Fatima and Zaynab as potential threats to his authority and consequently exiling them, along with Jabir and five companions, to Egypt. During their journey, the ship carrying the captives was driven off course by fierce winds and eventually reached the coast near Spain, where it was captured by Spanish pirates. Upon realizing that the captives included the daughters of Husayn and six of his companions, the pirates presented them to the Spanish king, who received them with compassion and respect. While imprisoned in Spain, the captives witnessed a Christian Easter ceremony in which priests displayed a donkey’s hoof kept inside forty richly embroidered pouches. The king and his officials showed deep reverence toward the relic, which they believed to be the hoof of the donkey that had carried Jesus or one that had lived during his time. However, the king confessed his uncertainty about the relic’s authenticity. Turning to Yazid’s soldiers, he rebuked them, saying, “We Christians show such reverence to the hoof of a donkey in the name of Jesus, yet you have slain the descendants of the Prophet Muhammad. You cannot truly be his followers!” He then ordered the execution of Yazid’s emissaries and, together with other kings, resolved to wage war against Yazid to avenge the Prophet’s lineage. The Spanish king subsequently informed the Byzantine emperor of the captives’ identity, and the emperor received them with great honor. He even proposed marriages between his sons and the two daughters of Husayn, but they declined the offer, asking for time to reflect. After several days of prayer, the two orphans beseeched God to take their souls and passed away in each other’s arms during the night. When the emperor learned of their deaths, he was overcome with sorrow and donned sackcloth in mourning, believing their deaths were caused by the pressure of the marriage proposal. He pardoned all the remaining captive women. The two daughters were buried in the open “Double Sultans’ Tomb,” located at the center of the Koca Mustafa Pasha Complex, in a sarcophagus adorned with Sumaki marble.

Six translations of the work titled *Tahqîq-i Kerîmetân-i Hazrat-i Hussein* (*The Legend of the Twin Sultans*) are known—one in verse and five in prose. In this study, a previously unidentified verse translation by the 19th-century poet Hussein Husnî has been discovered and is introduced to the academic world for the first time. Alongside the publication of the text, the work is examined in terms of its language, style, and content. It appears on the final four folios (15b–19a) of a 19-folio miscellany registered under inventory number 03565-001/002 in the Hacı Mahmud Efendi Collection of the Süleymaniye Library. Comprising 127 couplets, the translation is written in the *mesnevi* form. The study aims to identify the distinctive features of this translation and to analyze the poet’s literary identity and stylistic tendencies, as no biographical information about Hussein Husnî has been found in existing sources. Furthermore, the similarities and differences between Husnî’s verse translation and other known versions of the legend are evaluated. Employing qualitative research approach, the study adopts a historical and text-centered analytical framework. The transcribed text is examined through literary, morphological, and comparative textual analysis methods. Through this study, it is intended to contribute to both the fields of Islamic Turkish literature and art history by introducing the poet Hussein Husnî and his unique interpretation of this important text.

Giriş

Arapça, “ ‘amr” üçlü kökünden türetilen “i‘mâr” kelimesi “bayındır duruma getirme, geliştirme” anlamlarına gelip yine aynı kökten türetilmiş olan ve “canlanma, şenlenme” anlamlarına gelen “ ‘umrân” sözcüğünün if‘âl veznindeki mastarıdır.¹ Daha geniş anlamıyla bir bölgenin birçok yönden geliştirilerek güzelleştirilmesi, yaşam koşullarının halkın gereksinimleri dikkate alınarak iyileştirilmesi ve bu amaç etrafında çalışılarak o muhitin bakımlı hale getirilmesi² demektir. Bu kavramın karşılıklarından biri olan “şenlendirme” kelimesi Osmanlıda ya çorak bir toprağın ihyası³ veya bir kentin yaşam kalitesi yönüyle zenginleştirilmesi⁴ için kullanılmıştır.

Söğüt'te, bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı Devleti, zaman içinde gerçekleştirdiği fetihler sayesinde hızlı bir şekilde topraklarını genişletmiştir.⁵ Sınırları üç kıtaya yayılmış olan bu devlet, fethettiği bölgelerin yerli ahalisine savaş hali haricinde dokunmamış ancak buraların hem asayişinin sağlanması hem de sosyokültürel ve ekonomik birikimlerinin korunması amacıyla “şenlendirme” faaliyetlerinden de geri kalmamıştır. Buraların İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi için yapılan şenlendirme faaliyetleri gereği Müslüman halkın buralara göçleri bizzat devletçe desteklenmiş hatta boş arazilerin tarıma açılması ve bölgenin demografik yapısının kontrol altına alınması maksadıyla bu bölgelere Anadolu'daki halk bazen sürgün de edilmiştir. Her ne kadar bu göçler bahsedildiği gibi bazı durumlarda halkın isteği dışında bir sürgün gibi gözükse de buraları mesken tutan muhacirler, vergiden muaf tutulma gibi çeşitli ayrıcalıklara da sahip olmuşlardır.⁶ Bilhassa Ankara Savaşı sonrası, Anadolu'daki karışık durum yerel halkı gidebileceği güvenli yerleri aramaya itmiş, bu durum yeni fethedilen bölgelerdeki boş arazilerin şenlendirmesinde Anadolu'dan istekli ya da zorunlu ortaya çıkan göç hareketliliğini arttırmıştır.⁷ Osmanlı topraklarındaki şenlenme faaliyetleri kapsamında gerçekleşen bu nüfus hareketliliği bizzat imparatorluk tarafından desteklenen bir durum olmuştur.⁸ Ancak şenlendirme politikası sadece dağ ve ovalarda verimli arazileri bulup tarım alanı açmak, iskânı mümkün olmayan ıssız ve vahşi bir doğa ortasında veya hırsız yatağı yerlerde yerleşim alanları kurup⁹ oraları göçlerle Türkleştirmek şeklinde devletin merkez dışı, taşrayla ilgili bir iskân politikası olarak kalmamış İstanbul gibi imparatorluğun sembol şehirlerinde de bu faaliyetler farklı şekilde tatbik edilmiştir. Öyle ki İstanbul fethedildikten sonra başta Ayasofya olmak üzere çok sayıda Bizans'tan kalma kilise ve sair yapılar şenlendirme kapsamında cami veya külliyele dönüştürülüp halkın hizmetine sunulmuştur.¹⁰ Özellikle fethin devamında İstanbul'un yeniden inşasına çok önem veren Fatih, 1459'da dönemin ileri gelen devlet ricalini toplayarak onlardan, şehrin birçok noktasında külliyele kurmalarını istemiş, böylece inşa edilecek birçok yapıyla İstanbul'un zamanla güzelleşip gelişen yenilenmiş farklı bir yüzünü ortaya çıkarmak

¹ Yaşar Çağbayır, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı* (Ötüken Neşriyat, 2016), 2730; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçe Sözlüğü* (Yargı Yayınevi, 2012), 732; EtimolojiTürkçe, erişim 24.06.2025 <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/umran>, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/imar>

² Ayşe Kapucu Yavuz, Burak Hamza Eryiğit. “1930 - 1960 Yılları Arasında Tarihi Yarımada'da Gerçekleştirilen İmar Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”. *TESAM Akademi Dergisi* 10, sy. 2 (Temmuz 2023): 319-320. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1211644>

³ Bilgehan Pamuk, “XVII. Yüzyılda Bir Şenlendirme (İhya) Uygulaması: Mormoc Köyü'nün İmarı (Kelkit)”, *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 0, no.36 (2006): 228

⁴ İrfan Özgül, Murat Çetin, “Üsküdar'ın Bir Osmanlı Kenti Olarak Şekillenmesinde Rum Mehmed Paşa Camiisi'nin Etkisi”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX*, (11-13 Kasım 2016): 377

⁵ Güner Doğan. “Osmanlı Devleti'nin Sınırlarının Tespiti Ve Tespit Edenler (Muhaddidler / Hudûdcular) Üzerine Düşünceler”. *History Studies* 16, sy. 4 (Kasım 2024): 436, <https://doi.org/10.9737/historystudies.1443849>

⁶ Erdal Taşbaş, “Osmanlı Topraklarına Yapılan Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu” (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2011): 13-14, Ulusal Tez merkezi (296554); Osman Köksal, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları”, *OTAM*, 19,(2006): 283-284

⁷ Senem Karagöz, “XV. yüzyılda bir iskân metodu olarak mezralarda şenlendirme: Şumnu örneği (Mezralar: üzerinde son bulan yaşamın kalan izleri mi yoksa yeni başlayacak hayatın ilk adımları mı?)”, *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi(Ö7)* (2020): 385, <https://doi.org/10.29000/rumelide.808732>

⁸ Fatma Torun Bilgiç, “Göç ve Tarih yazımı: Osmanlı Göç Literatüründe Göçmenlerin Değişen Konumu.” *tarihyazımı*, 5(1) (2023): 154

⁹ Ömer Lütfi Barkan, *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*, (İnsan yayınları, 2015), 28-29

¹⁰ Sema Karpuzi, “İstanbul Bizans Manastırları Kapsamında Bodrum Mesih Paşa Camii Koruma Önerisi” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2019): 177, Ulusal Tez Merkezi (575067)

istemıştır.¹¹ Bu padişah emrinden sonra Bizans'tan miras kalan fakat o sırada mamur durumda olmayan birçok kilise, manastır veya küçük ibadet yerleri şenlendirme politikası gereğince devlet adamları veya zenginler tarafından cami ve medrese tarzı yapılara dönüştürülmüştür.¹²

İstanbul'daki bu şenlendirme faaliyetleri çerçevesinde ilk dönüştürülen yapılar arasında Ayasofya Kilisesi, Pantokrator Manastırı (Zeyrek Camii), Pantepoptes Kilisesi (Eski İmaret), Akataleptos Manastırı (Kalenderhane) ve Vefa Kilise gelmektedir. Fatih'ten sonra şenlendirme faaliyetleri II. Bayezid döneminde de artarak devam etmiş Bizans'tan kalma birçok harap yapı restore edilerek hizmete sunulmuştur. Bunların başında Koca Mustafa Paşa tarafından yaptırılan Koca Mustafa Paşa Külliyesi gelmektedir.¹³ Çalışma konumuz olan "Çifte Sultanlar Türbesi" de bu külliyenin içinde yer alan bir yapıdır. Burada Hz. Hüseyin'in Kerbelâ olayında esir alınan iki kızı Fatıma Sultan ve Zeynep'in medfun olduğu düşünülmektedir.

Bu iki kızın Bizans'ta vefatlarıyla sonuçlanan sürgün hikâyeleri, H 10 Muharrem 61 (M 10 Ekim 680)¹⁴ Kerbelâ'da başlamıştır. Bağdat'a yaklaşık 100 km mesafedeki Kerbelâ'da, iki tarafın eşit olmadığı bir savaşta Emevîlerce şehit edilen Hz. Hüseyin ve taraftarlarının naaşları orada bırakılmış, içerisinde Hz. Hüseyin'in ailesi ve iki kızının da olduğu esirler ve Hz. Hüseyin'in kesik başı orduyla beraber Kûfe'ye, İbn Ziyad'ın yanına götürülmüştür. İbn Ziyad, Hz. Hüseyin'in kesik başını ve esirleri, Şam'da bulunan Emevî halifesi Yezid'e göndermiştir. Yezid, bir süre Şam'da, Hz. Hüseyin'in kesik başını bir askı üzerinde teşhir ettirerek isyan düşüncesinde olan halka gözdağı vermiş, daha sonra Hz. Hüseyin'in kesik başını ve esirleri¹⁵ Medine'ye Mervan b. Hakem'e göndermiştir.¹⁶ Bu olaylar gerek yaşandığı dönemde gerekse devamındaki yüzyıllarda, İslâm dünyasında büyük bir üzüntü ve öfkeye sebep olmuştur. Bu vaka, sadece tarihteki uzun veya kısa vadeli siyasi neticeleriyle değil, İslâm edebiyatındaki yansımalarıyla da ele alınması gereken önemli bir hadisedir. Öyle ki asırlar boyu Arap, Fars ve Türk edipler, bu olay hakkında manzum ve mensur çok sayıda eser telif etmişlerdir.¹⁷ Müellifler, ilerleyen zamanlarda, eserlerinde yalnızca Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki katlini konu etmemişler ayrıca onun geride bıraktığı çocukları hakkında da bazı hikâyeler¹⁸ kaleme almışlardır. Bunlardan biri de Celaleddin Suyûtî'nin 16. yüzyılda telif ettiği ve üzerine manzum ve mensur birçok Türkçe tercümenin yazıldığı *Tahkîk-i Kerimetân-i Hazret-i Hüseyin*¹⁹ adlı risalesidir. Bu risale, müellifin Koca Mustafa Paşa Külliyesinin şerefietini konu eden eserinden bir bölüm olup Hz. Hüseyin'in Kerbelâ sonrasında esir edilen ailesinin, bilhassa kızlarının Bizans'a kadar uzanan dramatik sürgün hayatlarını ve sırlı vefatlarını ele almaktadır.²⁰

Şimdiye kadar biri manzum ve beşi mensur altı tercümesinin olduğu bilinen *Tahkîk-i Kerimetân-i Hazret-i Hüseyin (Çifte Sultanlar Menkıbesi)* adlı eserin 19. yy. şairlerinden Hüseyin Hüsnî'ye ait tercümesi tarafımızdan tespit edilmiş olup ilk defa bu çalışmayla bilim dünyasına tanıtılmaktadır. Metin neşrinin yanı sıra dil, üslup ve muhteva açısından ele alınan bu eser, Süleymaniye Kütüphanesinin Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda 03565-001/002 demirbaş numarasına kayıtlı 19 varaklık bir mecmuanın son 4 varakında

¹¹ Halil İncancık, "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası", 19 Mayıs Üni.Eğitim Fak.Dergisi, (1988): 220

¹² Uyar, "Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış", 231

¹³ Fatih Köse, "İstanbul'da Tekke Olarak Kullanılan Roma Ve Bizans Kilise Yapıları", Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi 4/2, (Aralık 2018): 843-844

¹⁴ Çalışmamızdaki hicri tarihleri miladi tarihlere çevirirken TTK'nin "erişim 01.02.2025 <https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>" adresli "Tarih çevirme kılavuzu" sayfasından yararlanılmıştır.

¹⁵ Bunlar, Hz. Hüseyin'in ailesinden oğlu, kızları ve kız kardeşiyle Talipoğullarından bir gruptur (Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hüseyin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 18, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 520.).

¹⁶ Müslüm Yılmaz, "Klasik Türk Edebiyatında Kerbelâ Hadisesi" (Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi, 2016), 66, 69, Ulusal Tez Merkezi (434471); Mustafa Öz "Kerbelâ" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 25, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 27; Fiğlalı, "Hüseyin", 520.

¹⁷ Konu ile ilgili yapılmış çalışmalar hakkında bkz. "Hulusi Gürbüz, "Kerbelâ Olayı'nı Konu Alan Müstakil Eserler Üzerine Bir İnceleme", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 78 (Haziran 2016): 219-228."

¹⁸ Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. "Bünyamin Tan, "Hazret-i Hüseyin'in Kızlarıyla Alakalı Menkıbeler", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 75 (Ekim 2015): 163-182" ve "Gülgün Uyar, "Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış", Osmanlı Araştırmaları, 34/34 (Aralık 2009): 231-282."

¹⁹ Yapılan araştırmalarda Suyûtî'nin bu isimde bir risalesine rastlanmamıştır (Uyar, "Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış", 241).

²⁰ Bünyamin Tan, "Hazret-i Hüseyin'in Kızlarıyla Alakalı Menkıbeler", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 75 (Ekim 2015): 163-182; Uyar, "Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış", 231-282.

(15b-19a) yer almaktadır. 127 beyit olup mesnevî formunda tercüme edilmiştir. Çalışmamızda tercümenin özgün yönlerinin ortaya konulması hedeflenmiş, hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulamadığımız şairin kimliği ve edebî tercihleri, eseri üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Hüsnî'nin manzum tercümesinin menkıbenin diğer tercümeleriyle farklılık ve benzerlik yönleri de değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, tarihsel ve metin merkezli bir analiz çerçevesi kullanılmıştır. Transkribe edilen metin; edebî tahlil, biçimbilimsel çözümleme ve karşılaştırmalı metin incelemesi yöntemleriyle ele alınmıştır.

Makale 5 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İmam Suyûtî ve Arapça risalesi hakkında bilgi verilmiş; ikinci bölümde Hüseyin Hüsnî hakkında bilgi verilip manzum tercümesinin farklı yönlerden (dil, üslup ve muhteva) tahlili yapılmış; üçüncü bölümde Hüsnî'ye ait manzum tercümenin diğer tercümelerle farklılık ve benzerlik yönleri değerlendirilmiş; dördüncü bölümde eserin transkribe edilmiş şekline yer verilmiş ve beşinci bölümde ise metnin orijinal hâli makalenin sonuna eklenmiştir. Bu çalışmayla İmam Suyûtî'ye ait *Çifte Sultanlar Menkıbesi*'nin yeni tespit edilen manzum bir tercümesi ile bu tercümenin şairi Hüseyin Hüsnî tanıtılarak gerek İslâmî Türk edebiyatı gerekse sanat tarihi disiplinlerine katkı sunulması amaçlanmıştır.

1. İmâm Suyûtî ve Çifte Sultanlar Menkıbesi Adlı Arapça Risalesi

Memlûklerin son döneminde H 1 Receb 849 (M 3 Ekim 1445) tarihinde, Kahire'de doğmuş olan Celaleddin Suyûtî²¹, ataları Orta Mısır'daki Asyût'ta yaşadığı için "Suyûtî", büyük dedelerinden biri Asyût'a gelmeden önce Bağdat'ın Hidayriye Mahallesi'nde bulunduğu için de "Hidayrî" nispetleriyle anılan ünlü bir müfessir ve muhaddistir. Babası, Şâfî fakihlerinden Kemaleddin Ebu Bekir olup İbn-i Hacer Askalânî gibi birçok âlimden fıkıh dersi almış önemli bir şahsiyettir. Annesi, Türk asıllı bir cariye olan Suyûtî, 5-6 yaşlarında yetim kalınca babasının dostları tarafından himaye edilip yetiştirilmiştir. İyi imkânlarda büyümüş ve rahat bir hayat geçirmiş olan Suyûtî, hayatının son dönemlerinde devlet ricali ile ters düşmesinin neticesinde başına gelen bazı talihsizlikler sebebiyle "Ravza" adını verdiği evinde inzivaya çekilmiştir. Neredeyse çocukluk döneminde başlayan ilmi çalışmalarının verdiği yorgunlukla çok zayıf düşen müellif, yakalandığı bir rahatsızlıktan dolayı H 911 (M 1505-1506) senesinde Kahire'deki inzivaya çekildiği evinde, 60 yaşındayken vefat etmiştir.²²

İslâmî ilimlerin birçoğunda²³ 600'e yakın eser vermiş olan Suyûtî'nin, İstanbul'daki Koca Mustafa Paşa Camii'nin şerefi hakkında da Arapça bir eser yazdığı bilinmektedir.²⁴ Bu risalenin bir bölümünde, bahsedilen caminin avlusunda, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ vakası sonrası İstanbul'a getirilen ve orada vefat eden iki kızının medfun olduğu düşünülen üstü açık bir türbeyle (Çifte Sultanlar Türbesi) ilgili bir menkıbe de bulunmaktadır. Suyûtî'nin bu eserinde ehl-i beyitten iki kerimeyle alakalı bir hikâyeyi metne dâhil etmesi, eserin telif yılı olan 1505 senesinden evvel, bu kabrin külliyedeki yerinin tespit edildiğine işaret etmektedir. Tarihi kaynaklara göre Hz. Hüseyin'in kızlarının kabrinin tespiti, Sünbül Efendi tarafından yapılmıştır. Bu keşfin, Sünbül Efendi'nin (doğ. 1452 / öl. 1529) meşihatının ilk devresine karşılık geldiği düşünülmektedir. Gerek cami gerekse bahsi geçen türbeyle ilgili bilgiyi İmam Suyûtî, Sünbül Efendi'den öğrenmiş olabilir. Zira Sünbül Efendi halife olduktan sonra mürşidi Çelebi Halife'nin emriyle irşat vazifesi için Mısır'a gönderilmiştir. Dört yıl burada kalan Sünbül Sinan'ın bu dönemde Suyûtî ile görüştüğü düşünülmektedir. Çünkü Mısır sultanı Emir Kaçmaz'la iyi ilişkiler kurmuş olan Sünbül Efendi'nin bu 4 yıl içinde Mısır'ın ileri gelen şahsiyetlerinden çoğu ile irtibat kurmuş olması kuvvetle muhtemeldir. O hâlde Suyûtî ile görüşüp bahsedilen cami ve türbe hakkında bilgi vermiş olması da imkân dâhilindedir. Bu görüşmelerden elde ettiği malumatlar neticesinde müellifin yukarıda adı geçen risaleyi ve bu risale içindeki Hz. Hüseyin'in iki kızı hakkındaki *Tahkîk-i*

²¹Müellifin asıl ismi, "Celaleddin Ebu'l-fazl Abdurrahman bin Kemaleddin Ebu Bekir bin Muhammed el-Hudeyrî el-Suyûtî el- Şâfî"dir (Abdulkadir Karahan, "Suyûtî", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt:11, (Bril Yayınları 1979): 258).

²²Halit Özkan, "Suyûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 188; Abdulkadir Karahan, "Suyûtî", 258-263.

²³Bahsi geçen bu ilimler "*Kur'ân, hadis, fıkıh, dil, edebiyat, usul, beyan ve tasavvuf*"tur.

²⁴"Tahkîk-i Kerimetân-i Hazret-i Hüseyin", Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Kitaplığı, koleksiyon nr. 3606 (Uyar, "Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış", 241).

Kerimetân-ı Hazret-i Hüseyin menkıbesini telif ettiği söylenebilir. Bu menkıbenin ne zaman ve kim tarafından ilk kez Türkçe'ye tercüme edildiği bilinmemekle beraber, yapılan araştırmalarda eserin ilk manzum tercümesinin Fenaî-i Halvetî²⁵ (öl. H 1104 - M 1692) tarafından yapıldığı tespit edilmiştir.²⁶ Yezid zulmünün Kerbelâ sonrasında da devam ettiğine işaret eden olayların anlatıldığı *Tahkîk-i Kerimetân-ı Hazret-i Hüseyin* veya *Çifte Sultanlar Menkıbesi* üzerine Fenaî'nin manzum tercümesinin devamında birçok mensur tercüme de yapılmıştır. Çalışma konumuz olan Hüseyin Hüsnî'nin manzum tercümesi, Fenaî'nin eserinden sonra tespit edilen ikinci manzum tercümedir. Kerimetân'ın defnedildiğinin düşünüldüğü ve Koca Mustafa Paşa Külliyesi içinde yer alan "Çifte Sultanlar Türbesi"nin gizemi, bu tercüme eserler sayesinde bir parça aydınlatılmıştır.

2. Çifte Sultanlar Türbesi

Arapça bir kelime olan türbe, "ulu ve saygın kişilerin mezarları üstüne yapılan bina" demektir.²⁷ Büyük adamlar, vefat ettikten sonra diğer ölülerden farklı bir durumda olmak, ya tek başına ya da ailesinden ölenlerle beraber hususi bir yere defnedilebilmek için ya yaşarken kendileri yahut öldüklerinde kalan servetleriyle mezarlarının üstüne "türbe" tabir ettiğimiz yapıları inşa ettirmişlerdir.²⁸ En makbul mezarı, en çabuk kaybolan mezar olarak kabul eden İslâm anlayışına²⁹ rağmen Müslüman memleketlerinde çok yaygın olan türbeler, Araplarda "kubbe", Farslarda "künbed" ve Türklerde ise "türbe" veya "türbet" diye adlandırılmıştır. İslâmî mimaride türbelerin; içinde medfun olan kişinin makam ve mevkisini, mensup olduğu sosyal, dini veya siyasi zümresini yansıtacak şekilde yapılmasına ve adlandırılmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca bulundukları bölgelerde halk inançlarıyla alakaları yönünden kültürel ve folklorik özellikleri de³⁰ olan bu yapılar, insanların kutsiyet atfettikleri külliye tarzı mekânlar içinde yer alan anıt mezarlardır.

Çifte Sultanlar Türbesi'nin de içinde yer aldığı Koca Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi, İstanbul'un batı tarafında, kara surlarına yakın bir bölgede, Fatih ilçesi sınırlarında bulunmaktadır. Cami'nin bugün bulunduğu yerde 1453 senesinden önce Kızlar Manastırı veya bu manastırın bir kilisesi olan Andreas Kilisesi yer almaktaydı. Kilise, Fatih (doğ. 30 Mart 1432 - öl. 3 Mayıs 1481) zamanında Rum Ortodoks cemaatine aitken II. Bayezid (doğ. 3 Aralık 1447 - öl. 26 Mayıs 1512) döneminde, "şenlendirme politikası" kapsamında Sadrazam Koca Mustafa Paşa³¹ (öl. 1512) tarafından cami ve külliye çevrilmiştir. Bu külliye de birçok bina vardır ve bunlardan biri de Sünbüliyye tarikatının halk arasında "Sünbül Efendi Camii" olarak anılan hankahıdır. Buraya Koca Mustafa Paşa'nın talebi üzerine ilk olarak Halvetiye tarikatının şeyhi olan Çelebi Muhammed Cemaleddin Efendi (öl. H 902 / M 1497) davet edilip yerleştirilmiştir. Bu zat, kendinden sonra yerine Sünbül Sinan'ın (doğ. 1452 - öl. 1529) geçmesini vasiyet etmiştir. Sünbül Efendi, İstanbul'da faaliyet gösteren ilk tarikat olan Sünbüliyye tarikatının kurucusu³² olmanın yanında ayrıca çalışma konumuz olan türbeyi de keşfeden isimdir.

Külliye de, avlu ortasındaki tarihi mekânlardan biri de "Çifte Sultanlar Türbesi" diye bilinen üstü açık türbedir. Bu türbenin Hz. Hüseyin'in "kerimetân"ına (iki kızına) ait olduğu rivayet edilmiştir. Zira İstanbul'da defnedildiği belirtilen 24 sahabeden ikisinin de Hz. Hüseyin'in kızları olduğu³³ iddia edilmektedir.³⁴ İnsanları

²⁵ Odabaşı Şeyhi Fenaî Mustafa Efendi (Ö. H. 1115/M. 1703) hakkında geniş bilgi için bkz. "Âlim Yıldız, "Divan Edebiyatında Fenaî Mahlaslı Şairler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2003): 345-356."

²⁶ Uyar, "Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış", 241-243.

²⁷ İsmail Parlatır, "Osmanlı Türkçe Sözlüğü" (Yargı Yayınevi, 2012), 1737.

²⁸ Mehmet Zeki Pakalın, "Osmanlı Trahi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III" (MEB Yayınları, 1993), 539.

²⁹ İsmail Orman, "Türbe", 41, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 464.

³⁰ Hakkı Önkal, "Türkiye'de Türbe Mimarisi Araştırmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14 (September 2009): 125-140.

³¹ Koca Mustafa Paşa 1511'de Sadrazamlığa yükselmiş fakat kısa bir zaman sonra II. Beyazıt'ın ölümü üzerine gözden düşerek I. Selim'in (Yavuz) gazabına uğramış, Bursa'da idam edilerek orada Pınarbaşı'nda Hindiler Tekkesi korusuna gömülmüştür (Lutfi Doğan, "500 Yıllık İnanç Merkezi: Koca Mustafa Paşa Külliyesi", *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*, Mersin 23-27 (Eylül 2002): 462).

³² Semavi Eyice, "Koca Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi", 26, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 133; Uyar, "Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış", 232-235.

³³ Halil İbrahim Düzenli, "İstanbul Türbeleri", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. 8, (TDV İSAM & İBB Kültür AŞ. Yayınları, 2015), 430.

³⁴ Kerimlerle ilgili mensur tercümeleri makalesinde ele alan Bünyamin Tan, Nizamettin Veziroğlu'nun 30 Ekim 2003 tarihli Vatan gazetesinin Ramazan ekinde, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra aile üyelerinin Yezid tarafından Medine'ye gönderildikleri yönündeki rivayet-

bu kanaate sürükleyen düşünce ise türbeyle ilgili rivayetlerin yer aldığı menkıbeler ve bu mekânla ilgili halk inanışlarıdır. Çifte Sultanlar Türbesi'yle ilgili tespit edilen en eski malumat, İmâm Suyûtî'nin mezkûr Koca Mustafa Paşa Camii'nin yüceliğine dair kaleme aldığı³⁵ ancak tamamı henüz tespit edilememiş olan Arapça risaledeki³⁶ *Tahkîk-i Kerimetân-ı Hazret-i Hüseyin* başlıklı bir bölümdür.

Bu mensur hikâyeye konu olan külliye avlusundaki türbe; dikdörtgen planlı, kare bir kaide üzerine oturtulmuş madeni şebekelerle soğan kubbe biçiminde madeni bir kafesten meydana gelmektedir. Türbenin etrafı demir parmaklıklarla çevrili olup Sümbül Sinan'ın türbesi ile Zincirli Selvi³⁷ arasında yer almaktadır. Bu türbenin Sümbül Efendi Tekkesine yakın olması sebebiyle halk, bu tekkeye Muharrem ayına ilişkin gelenekler çerçevesinde ayrı bir önem vermiştir.³⁸ Çifte Sultanlar Türbesi'nde medfun olduğu düşünülen Hz. Hüseyin'in iki kızının Kerbelâ sonrası hayatlarını konu eden Suyûtî'nin mezkûr risalesi hakkında 19. yy. şairlerinden Hüseyin Hüsnî, Fenâî'den (ö. H 1104 - M 1692) sonraki ikinci manzum tercümeyle kaleme almıştır.

3. Hüseyin Hüsnî

İmam Suyûtî'nin *Tahkîk-i Kerimetân-ı Hazret-i Hüseyin* adlı risalesinin şu ana kadar tespit edilen tercümelerinden Fenâî'nin telif ettiği manzum tercüme hariç diğer tercümelerin tamamı, eserin orijinali gibi mensurdur.³⁹ Çalışma konumuz olan Hüseyin Hüsnî'nin, manzum tercümesi ise 127 beyitlik bir mesnevidir. Hüsnî mahlası, manzum tercümenin 125. beytinde mesnevinin dua bölümünde geçmektedir:

Mürşidimle işbu **Hüsnî** âcize

Kim inâyet eyler ise fâtiha (125. b)

Bu tercüme, Süleymaniye Kütüphanesinin Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda 03565-001/002 demirbaş numarasına kayıtlı 19 varaklık bir mecmuanın son 4 varlığında (15b-19a) bulunmaktadır. Manzum tercümenin sonunda, “*fî 22 Safer sene [1]306*” şeklinde bir tarih kaydı yer almaktadır. Bu mecmuanın 1b-15a varaklarında ise aynı şaire ait *Tercüme-i Bî-ser-nâme* adlı başka bir manzum tercüme daha vardır.⁴⁰ *Tercüme-i Bî-ser-nâme* adlı bu tercümenin sonunda bir ferağ kaydı bulunmaktadır. Her iki tercüme de aynı hatla yazıldığı için bu ferağ kaydındaki müstensih bilgilerinin makalenin konusunu teşkil eden eser için de geçerli olduğunu

lerinin yanlış olduğunu belirterek olayı İmam Suyûtî'nin çizgisinde kaleme alındığını anlatmaktadır (Tan, “Hazret-i Hüseyin'in Kızlarıyla Alakalı Menkıbeler”, 164-165). Veziroğlu, Hazret-i Hüseyin'in Fâtıma ve Sâkine adlı kızlarının Medine'ye gönderilmediği, Yezid tarafından bunların sonradan tehlike oluşturacağını düşünülerek dönemin Bizans imparatoru Konstantin Pagonat'a gönderildiğini belirtmektedir. Deniz yoluyla Mısır'a gönderilen esirler, İspanyol korsanları tarafından kaçırılınca Hazret-i Hüseyin'in kızları da esir edilip İspanya'ya götürülmüştür. Hazret-i Hüseyin'in kızları Fâtıma ve Sâkine, Bizans imparatoru Konstantin Pagonat'a gönderilmiş, imparator bu iki kızı sorguya çekip onların siyasi değerlerini fark edince rahibelerin eğitim gördüğü bugünkü Koca Mustafa Paşa semtindeki Kızlar Kilisesi'ne yerleştirmiştir. Konstantin Pagonat, Müslümanların siyasi gücünü kırmak için Hz. Ali'nin torunları ile akrabalık kurmak istemiştir. Bu sebeple Fâtıma ve Sâkine'yi oğullarına almak ister. İki kız bu teklif karşısında kırk gün süre ister ancak kırk birinci gün kilisede birbirlerine sarılmış bir vaziyette canlarını Allah'a teslim ederler. Bundan etkilenen imparator, bu iki kız kardeşi kilise avlusunda yan yana defnettirir. İstanbul'un fethinden bir asır sonra, 1555 yılında Bektaşî şeyhlerinden Sümbül Efendi tarafından görülen bir rüya üzerine iki kızın medfun olduğu mezar keşfedilir (Nizamettin Veziroğlu, “Hazreti Ali'nin torunları İstanbul'da mı gömülü?” / “Gemiye korsanlar mı esir aldı?”, Vatan Gazetesi-Ramazan eki, 5, (30 Ekim 2003a / 31 Ekim 2003b).

³⁵Koca Mustafa Paşa semti ve külliyesindeki “Çifte Sultanlar Türbesi”, yakın zamanda yaşamış bazı şair, edebiyatçı ve sanatçıların eserlerine de farklı sebeplerle konu olmuştur. Örneğin, Osman Kemal, “Aşk Sızıntıları” (Osman Kemâlî, *Divan-ı Kemâlî'den Aşk Sızıntıları*, haz. Baha Doğramacı, (Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1957), 157-158) isimli eserinde Çifte Sultanlar türbesi ile ilgili menkıbeyi manzum olarak hikâye ederken Ahmet Hamdi Tanpınar da “Huzur” ve “Beş Şehir” eserlerinde bu türbeyi ele almıştır (Uyar, “Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış”, 241).

³⁶Uyar, “Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış”, 235-237.

³⁷Koca Mustafa Paşa Külliyesi ortasında Çifte Sultanlar olarak bilinen türbenin yanında bu vakfın adıyla bir bütün olarak sürekli birlikte anılan Zincirli Selvi, külliye ile özdeşleşmiştir. Resmi kayıtların büyük ekseriyeti, “*İstanbul'da Zincirli Selvi nezdinde Koca Mustafa Paşa ...*” ifadesiyle başlamaktadır. Servinin, Çifte Sultanların mezarı başına dikildiği rivayet edilmiştir. Ağaç kuruduktan sonra dalları kırılıp düşmesin diye zincir dolanmıştır. Bu nedenle “Zincirli Selvi” olarak meşhur olmuştur (Osman Taşkın, “Beş Asrı Aşkın Tarihiyle Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Külliyesi.” Koca Mustafa Paşa Külliyesi ve Restorasyon Çalışmaları (2015-2019), 2021, 63).

³⁸Doğan, “500 Yıllık İnanç Merkezi: Koca Mustafa Paşa Külliyesi”, 464,468.

³⁹Bu değerlendirmede Bünyamin Tan Bünyamin (Tan, “Hazret-i Hüseyin'in Kızlarıyla Alakalı Menkıbeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 75, (2015), 163-182) ile Gülgün Uyar'ın (Uyar, “Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış”, 231-282.) Suyûtî'nin eseri üzerine yapılmış tercümelerin tamamı hakkında yaptıkları çalışmalar esas alınmıştır.

⁴⁰Hüsnî'nin aynı mecmuadaki diğer manzum tercümesi ise Feriduddin-i Attar'a ait *Bî-Ser-nâme* adlı Farsça mesneviye yaptığı tercümedir. *Tercüme-i Bî-ser-nâme* adlı bu manzum tercümenin diğer iki nüshası da tarafımızdan tespit edilerek yayıma hazırlanmıştır.

düşündürmektedir. Söz konusu ferağ kaydı şöyledir: “*Temmet-i Bî-ser-nâme el-Hazret-i Ferîd’ü’d-dîn-i Attâr kuddise sırrahu be-kalemi’l-fakîr’ü’l-Hakîr’ü’s-Seyyid Ahmed Mahfî el-Ma’rûf-i be-Kebîrîzâde ve’l-yemü’s-sâmeniyü aşer min safer’ü’l-hayr sinetün sittü ve selâsümü’a ve elf*”⁴¹

Bu ferağ kaydına göre eserin müstensihî Kebîrîzâde Seyyid Ahmed Mahfî el-Marûfî⁴² adlı biri olup eserin istinsahını H 1306 yılının Safer ayının 18’inde (M 24 Ekim 1888) tamamlamıştır. Aynı müstensih, yukarıdaki “*fî 22 Safer sene [1]306*” tarihine göre sadece 4 gün sonra da makale konumuz olan *Çifte Sultanlar Menkıbesi*’nin manzum tercümesinin istinsahını da bitirmiştir. Ancak Kebîrîzâde, mecmuadaki ilk tercüme olan *Bî-ser-nâme* tercümesinin sonundaki ferağ kaydının hemen altına, “*Merhûm Hüseyin Hüsnî Efendi’nin söylediği târihtir*”⁴³ başlığıyla bir tarih şiiri not etmiştir. Bu şiir şu şekildedir:

Cîm geldikde ider târîh-i tâm

Hamdulî’llâh tercüme buldı temâm [H] 1301 (M 1884)

جیم گلدکده ایدر تاریخ تام

حمدالله ترجمه بولدی تمام

Bu beytin ilk mısrasına göre şair, tam tarih hesabı yapmıştır.⁴⁴ Ancak ikinci mısradaki harflerin toplamından istenilen tarihin çıkmadığı görülünce ilk mısradaki “Cîm geldikde” ifadesinden hareketle “cim” harfinin hesaba eklenmesiyle beyitte, tamiyeli bir tarihin düğüldüğü anlaşılmaktadır. Şöyle ki ilk mısranın bütün harfleri toplandığında 1298 sayısı çıkmaktadır ama beytin kenarına yazılan tarih ise 1301’dir. Aralarındaki fark ise 3’tür. Bu fark için ebced hesabında 3’ün karşılığı olan “cîm” harfine ihtiyaç vardır. İlk mısradaki “Cîm geldikde” ifadesi dikkate alınarak bu hesaba “cîm” harfi eklenince 1301 sayısına ulaşılmaktadır.

Hüsnî bu tekmîlinin târihidir

Hitâmühü bi-miskü’l-a’lâ [H] 1301 (M 1884)

ختامه بمسك الاعلا

Bu ikinci beyitte ise tam tarih düğülmüştür. Zira ikinci mısradaki tüm harfler ebced hesabına katıldığında derkenardaki 1301 sayısı bulunmaktadır.

Bu tarih şiirinin ilk beytinin tarih mısrasının altına müstensih, tercümenin Hüsnî tarafından bitirildiği yılı (H 1301), ikinci beytin altına ise bitirildiği tarihi “H 1301 senesinin Rebîülevvel ayının 10”nu⁴⁵ (M 9 Ocak 1884) şeklinde ayrıntılı olarak yazmıştır. Ancak bu ayrıntılı tarih Hüsnî’ye mi aittir yoksa müstensih’in bir tasarrufu mudur, bu durum tam olarak belli değildir. Bu tarihlerden hareketle Farsça *Bî-ser-nâme* mesnevisinin hem de Arapça *Çifte Sultanlar Menkıbesi*’nin tercümelemleri Kebîrîzâde tarafından H 1306 yılında istinsah edildiği anlaşılmaktadır. O halde tarih şiirlerinin üstündeki “*Merhûm Hüseyin Hüsnî Efendi’nin söylediği târihtir*” ifadesine göre H 1301 tarihinde hayatta olan şair, her iki eserin de istinsah edildiği H 1306 yılından önce vefat etmiş olmalıdır. Zira görüldüğü üzere müstensih, bu tarih şiirinin başlığında şair için “merhum” sıfatını kullanmaktadır. Bu sebeple Hüseyin Hüsnî’nin H 1301-1306 (M 1883/1884 - M 1888/1889) arasındaki bir tarihte ölmüş olması kuvvetle muhtemeldir.⁴⁶

⁴¹Hazret-i Feridüddin-i Attâr kuddise sırrahunun *Bî-ser-nâme*’si hakir fakir Kebîrîzâde Seyyid Ahmed Mahfî el-Marûfî’nin kalemiyle 1306 senesinin hayırlı Safer (ayı)nda tamamlandı.

⁴²Kebîrîzâde ünvanı, Sultan IV. Murat devrinde Bursalı Kebîrî Mehmed Efendi evladına denmiştir (Mehmed Süreyyâ, “*Sicilli Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmanîyye IV/II*”, (haz. Orhan Hülâgu, Mustafa Ekincikli, Hamdi Savaş), (Sebil Yayınevi, 1998), 316). Eserin müstensihî de aynı aileye mensup biridir.

⁴³Hüseyin Hüsnî ismi sadece *Bî-ser-nâme* tercümesinin sonunda müstensih Kebîrîzâde’nin tarih şiiri öncesinde yazdığı notta geçmektedir.

⁴⁴Bu tarih şiirinin hesaplanmasında Turgut Karabey’in *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme* adlı kitabından yararlanılmıştır (Turgut Karabey, “Türk Edebiyatında Tarih Düşürme” (AKM Yayınları, 2015) 1-443).

⁴⁵Müstensih bu tarihi “*fî 10 rebî’ü’l-evvel [sene] 1301*” şeklinde yazmıştır.

⁴⁶Ancak Hüsnî’nin ne zaman öldüğüne dair Kebîrîzâde’nin “*Merhum Hüseyin Hüsnî’ye ait*” şeklinde Bîser-nâme’nin tercümesinin sonundaki ifadesi hariç elimizde bu konuyla ilgili başka hiçbir kaynak yoktur. Ancak bu tarihlere yakın bir zamanda vefat etmiş 19.yy.da yaşamış Hüseyin Hüsnî isimli 3 şair bulunmaktadır. Bunlardan özellikle 3. maddedeki Hüsnî mahlaslı şair, çalışma konumuz olan Hüseyin Hüsnî’nin ölüm tarihine yakın bir zamanda vefat etmiştir. Bu şairler hakkındaki bilgi, şu şekildedir: **1. Hüseyin Hüsnî** (d. ?? - ö. ?/19. yy.): Siroz’un

19. yy.da yaşamış Türk edebiyatındaki Hüsnî ve Hüseyin Hüsnî mahlaslı şairlerden H 1301-1306 yılları arasında vefat etmiş hiçbir şaire rastlanmamıştır.⁴⁷ Ancak şairin makalenin konusunu oluşturan eseri üzerinden hayatı hakkında bazı tespitler yapılabilmektedir. Şöyle ki bu metnin 123-125. beyitlerinde Hüsnî, kendisi ve eseriyle ilgili bazı detaylardan bahsetmektedir. Bunlardan biri eserin yazılışıyla diğeri de bir tarikata bağlılığıyla ilgilidir:

Bin iki yüz altmış üç sâlinde bak
Nesrden tebdil-i nazm itdim adak
Hazret-i Râşid Efendi mürşidim
Anun emri-ile ben nazm eyledim
Mürşidimle işbu Hüsnî âcize
Kim inâyet eyler ise fâtiha (123-125. b)

Şair, bu üç beytinde gerek İmam Suyûtî'nin mezkûr eserinin manzum tercümesini ne zaman yazmaya niyet ettiğini gerekse de bu tercümeyi kimin teşvikiyle yazdığını belirtmektedir. Bu beyitlere göre Hüsnî'nin "mürşidim" dediği ve emriyle manzum tercümeyi kaleme aldığı Râşid Efendi isminde bir şeyhin dervişlerinden biri olabilir. Ayrıca 123. beyitten hareketle Hüsnî'nin H 1263 (M 1846-1847) senesinde veya öncesinde, İmam Suyûtî'nin *Tahkîk-i Kerimetân-i Hazret-i Hüseyin* adlı eserinin de yer aldığı mecmuanın orijinaline ya da yapılmış tercüme veya tercümelerine ulaşmış olması da imkân dâhilindedir. Bu bilgilere dayanarak H 1263 yılında hayatta olan şairin bu tarihle muhtemel vefat tarihi olduğunu düşündüğümüz H 1301-1306 tarihleri arasındaki zaman aralığının ortalaması 40 ila 43 yıl çıkmaktadır. Bu veriler dışında şair, tespit ettiğimiz her iki eserinden de kendisiyle ilgili başka herhangi bir bilgi paylaşımında bulunmamıştır.⁴⁸ Son olarak hem çalışma konumuz olan İmam Suyûtî'nin orijinali Arapça yazılmış *Çifte Sultanlar Menkıbesi*'nin hem de Feridüddin-i Attar'ın *Bî-ser-nâme* adlı Farsça eserinin Türkçeye manzum olarak tercüme edilmeleri, şairin Arapça ve Farsçaya hâkim olduğuna da işaret etmektedir. Bu da Hüseyin Hüsnî'nin iyi bir medrese eğitimi almış olabileceğini akla getirmektedir.

4. Hüseyin Hüsnî'nin Çifte Sultanlar Menkıbesi'ne Yazdığı Manzum Tercümesi

Hüseyin Hüsnî, İmam Suyûtî'nin bahsi geçen mensur eserini mesnevi nazım biçiminde, manzum olarak tercüme etmiştir. Mesneviler, bilindiği gibi plan olarak üç bölüm üzerine inşa edilmektedir. Bunlar; besmele, tevhit, münacat, naat vb. bölümlerin yer aldığı giriş bölümü; daha sonra "âgâz-ı dâstân" veya "matla-ı destân" gibi başlıklarla hikâyenin etraflıca anlatılmaya başlandığı bölüm ve son olarak da "hatime" diye adlandırılan ve çoğu kez de dua ile bitirilen son bölümdür.⁴⁹ Hüsnî'nin toplam 127 beyitlik manzum tercümesinde, bir mesneviye ait bölümlerin çoğu yer almasa da bahsettiğimiz genel plana aşağı yukarı uyulduğu görülmüştür.

Cuma kasabası ahalisinden olup Nakşibendî saliklerindendir. Sultan Abdülmecîd devrinde yaşamış olan şairin divanındaki şiirlerinde tasavvufi düşünceler ağırlıktadır. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, erişim 27.06.2025 <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/husni-huseyin-husni-mdbir> **2. Hüseyin Hüsnî Efendi** (d. ?? - ö. 1298/1881): XIX. yüzyıl divan şairlerinden olup Edirneli'dir. H 1298 / M 1881 yılında vefat etti. Hüseyin Hüsnî Efendi'nin şiirleri hakkında da fazla bilgi yoktur. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, erişim 27.06.2025 <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/huseyin-husni-efendi> **3. Hüseyin Hüsnî** (d. ?? - ö. 1308/1890): Adı Hüseyin Hüsnî Efendi olup İstanbul'da doğmuştur. Melami meşrepli genç bir şair olan Hüsnî, hava değişikliği için gittiği Mısır'da H 1308 / M 1890'da vefat etmiştir. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, erişim 27.06.2025 <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/husni-huseyin-husni>

⁴⁷Bu araştırmada Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nailî'si* (Mehmet Nail Tuman, "*Tuhfe-i Nailî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*", (haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), C. 1. (Bizim Büro Yayınları, 2001), Mehmed Süreyya'nın *Sicilli Osmanîsi* (Mehmet Süreyya, Sicilli Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye IV/II, Sebil Yayınevi, 1998) ve Türk Edebiyatı isimler Sözlüğü'nden (erişim 11.02.2025 <https://teis.yesevi.edu.tr/arama>) yararlanılmıştır.

⁴⁸Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığının yazma eserler veri tabanında bu eser sehven "Manzûme-i Dîniyye" başlığıyla "Hüseyin Hüsnü b. Halil el-Giridî el-Hanefî (1218/1804)"ye ait olarak kaydedilmiştir (erişim 12.02.2025 <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/256794>). Ancak bahsedilen şair Aşkî mahlaslı Hüseyin Hüsnü'dür (Giritli Hüseyin Hüsnü hakkında geniş bilgi için bkz. (Selami Şimşek, "Doğu Akdeniz'de Tahrir Olan Bir Kültür Mirası: Girit'te Tarikatlar ve Tekkeler / A Inheritance Of Culture Which Was Ruined In East Mediterranean: Orders And Dervish Lodges In Cretan", *Journal of Turkish Research Institute*, 14(32), 2007, 236) ve bu müellifin eserleri arasında makalemizde bahsettiğimiz iki eserinin hiçbirini yer almamaktadır. Zaten bu zat şiirlerinde Hüsnî değil Aşkî mahlasını kullanmaktadır (erişim 12.02.2025 <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/aski-giritli>).

⁴⁹İsmail Ünver, "Mesnevi", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, sy. 413-416-417, (Temmuz - Ağustos - Eylül 1986): 430-563

Şöyle ki eserin ilk beytinde “besmele, hamdele ve salvele” üçlemesi birlikte kurularak bir giriş bölümü oluşturulmuştur:

Besmeleyle bed’ idelim ibtidâ

Hamdeleyle salvale olsun edâ (1. b)

Daha sonra doğrudan konuya girilmiş 2. beyitten 122. beyte kadar Hz. Hüseyin’in kızlarının hüznü dolu hikâyesinden ve Koca Mustafa Paşa Külliyesinin genel durumundan bahsedilerek konunun işlendiği bölüm tamamlanmıştır. 122 ile 127. beyitler arasındaysa duanın yanı sıra eserin sebep-i telifine de açıklık getirilmiş, eser böylece sonlandırılmıştır:

Yapdı bir çeşme vü sedd Mahmûd Hân
Rahmet itsin Hâlîk-ı kevn ü mekân
Bin iki yüz altmış üç sâlinde bak
Nesrden tebdil-i nazm itdim adak
Hazret-i Râşid Efendi mürşidim
Anun emri-ile ben nazm eyledim
Mürşidimle işbu Hüsnî ‘âcize
Kim ‘inâyet eyler ise fâtiha
Yâ ilâhî kıl nazar rahmet ile
Haşr olalar işbu sultânlar ile
Cedd-i pâkine salât-ile selâm
Âline evlâdına olsun temâm (122-127. b)

Bunun yanında mesnevide aralıklarla Hz. Hüseyin’in kızlarına ve 6 sahabeye dua ve selamların gönderildiği ara söz diyeceğimiz bölümlerin de şiirin kompozisyonuna eklendiği görülmüştür (Bu bölümleri için bkz. 38, 53, 89, 99 ve 109. b):

Âl-i sıbteyne ilâ yevmi’l-kıyâm
İdelim yüz bin salavâtla selâm (38. b)

Sade bir dil ve üslup üzere bina edilmiş olan eserin muhtevası da *Çifte Sultanlar Menkıbesi*’nin diğer manzum ve mensur tercümeleriyle aynı olaylar dizisi etrafında kurgulandığı söylenebilir.

4.1. Dil ve Üslup

Makalenin bu bölümünde şairin eserinde kullandığı arkaik kelimeler, deyim ve atasözleri, ikilemler, Arapça ve Farsça tamlamalar tespit edilerek manzumenin dil ve üslup özellikleri ortaya konmaya çalışılmış; ayrıca şiirin arzu kalıbıyla kafiye ve redif yapısı da tahlil edilmiştir. Hüseyin Hüsnî; tercümesini genel olarak sade ve anlaşılır bir Türkçeyle yazmıştır.⁵⁰ Şiirinde; “bohça, kilise” ve “papaz” kelimelerinin eski metinlerde geçen “boğça (46. b), kenîsâ (82. b)” ve “papas (43. b)” şekillerini tercih etmiştir. Eserinde “atıf vav”ıyla kurduğu, “ahd ü misâk (69. b), çâk [u] çâk (15. b), ıyş u işret (49. b), irsen ü resmen (25. b), izâz u ikrâm (76. b), kev ü mekân (122. b), sıdk u kizb (61. b), tağsîl ü tekfîn (96. b), zir ü zeber (68. b)” gibi birçok ikilemeyi de kullanmıştır.

⁵⁰19. yy.da yazılmış bir metin olduğu için eser, her ne kadar Eski Anadolu Türkçesi imlâsıyla telif edilse de 18. yy.ın başında sağlam temellere oturan dudak uyumunun aynı yüzyılın son çeyreğinde tamamlandığı (Yaşar Kartallıoğlu, “Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)”, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, 2011), 95) düşüncesinden hareketle metinde düzlük yuvarlaklık uyumuna dikkat edilmiştir.

Şair, anlamı kuvvetlendirmek için şiirinde birçok deyim yer vermiştir. Eserde kullanılan deyimler ve bulundukları beyitler şu şekildedir: “Ahd u misak etmek (69. b), ahz etmek (20. b), ayak ile başın belirsiz olması (105. b), ayin icra etmek (42. b), azm-i beka eylemek (8. b), bağına hasretle bere açmak (92. b), baş tacı (73. b), belasını bulmak (65. b), bî-nişan olmak (115. b), boynuna çuval takmak (95. b), canı pençe-i mel'ûna düşmek (12. b), davet etmek (52. b), dinine hayr etmemek (65. b), elem çekmemek (72. b), gayb olmak (101. b), hamle etmek (32. b), haşrolmak (126. b), hatırı incinmek (78. b), hıfz etmek (50. b), inayet eylemek (89. b), izâz u ikrâm eylemek (37. b), katl olmak (68. b), kırk boğça (46. b), matem etmek (95. b), meşveret etmek (13. b), muğber olmak (94. b), nur nazil olmak (88. b), rahmet ile nazar kılmak (126. b), rast gelmek (20. b), sa'y etmek (8. b), sabr etmek (17. b), sinesi çâk çâk olmak (15. b), şahit olmak (7. b), şefaât eylemek (89. b), şehit olmak (32. b), tağsîl ü tekfîn etmek (96. b), takdir etmek (4. b), telef etmek (94. b), temaşa etmek (52. b), tezvic etmek (93. b), umurunu tatil etmek (95. b), vârid olmak (2. b), vuku' bulmak (39. b), vuslat etmek (85. b), zulm etmek (65. b).”

Şiirdeki tek atasözü ise 70. beytin ikinci mısraında yer almaktadır:

Bu meseldir dâ'imâ çok söylenir

Dînsizin Hakkından îmânsız gelir⁵¹ (70. b)

Metnin dili sade olmakla beraber manzumenin birçok yerinde Farsça tamlamalara ayrıca birkaç Arapça ifadeye de yer verilmiştir. Bu Arapça ifadeler⁵² ve bulundukları beyitler şu şekildedir: “bi'l-ittifâk (69. b), haşa li'llâh (63. b), îmâmü'l-mü'minîn (7. b), ilâ yevmi'l-kıyâm (38. b), Rabbü'l-âlemîn (4. b), zül-kerem (72. b).”

Mesnevi, aruzun remel bahrinin “fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Şairin metinde “med, imale, vasl (ulama) ve ünlü ulaması” gibi aruz uygulamalarını kullandığı, bazı kelimelerde ise vezin gereği “ünlü türemesi”ne de başvurduğu tespit edilmiştir.⁵³

Şiirde, aruz uygulamalarından vezin gereği en çok med ve imale yapılmıştır. Şair toplamda 16 yerde med yapmıştır. Aşağıdaki beyit, şairin hem imale hem med kullanımına bir örnektir:

Mü'mine dünyâ hemen zindândır

İltifât-ı mâsivâ nirândır (6. b)

Şiirin genelinde mürekkeb kafiye'nin mürdef ve mukayyet şekillerinin çoklukla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bazı beyitlerde ise mücerret kafiye örneklerine rastlanmaktadır:

Vârid oldu çün Suyûtî'den haber

Dergeh-i Sünbül'de var iki güher

Şöyle itmişdir kitâbında beyân

Kerbela'daki belâyı bî-gümân (2-3. b)

İlk beyitte mısraın sonunda yer alan kelimelerdeki “r” harfiyle mücerret kafiye yapılmışken ikinci beyitte “-ân” sesleriyle mürdef kafiye yapılmıştır. Ayrıca bazı beyitlerde ahenk, kafiyelerle değil ek ve kelime halindeki rediflerle sağlanmıştır:

Birtakım İspanyolu râst geldiler

⁵¹“Acımasız olan kişiyi, kendisinden daha acımasız biri yola getirir (<https://sozluk.gov.tr/> erişim 17.02.2025).” demek olan bu atasözü şiirde, Yezid'in üzerine sefer düzenleme kararı alan İspanya kralları ve Yezid için kullanılmıştır.

⁵²Manzumede yer alan Arapça ibarelerin tamamı metinde italik olarak gösterilip dipnotta Türkçe anlamları verilmiştir.

⁵³Aruz ve aruz uygulamaları bölümünde Haluk İpekten [Haluk İpekten, *Eski Tür Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, (Dergâh Yayınları, 2015)] ve Cem Dilçin'in [Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995)] kitaplarıyla Mehmet Fatih Köksal'ın “Eski Türk Edebiyatında Teknik ve Teori” adlı kitabındaki [Mehmet Fatih Köksal, *Eski Türk Edebiyatında Teknik ve Teori*, (Kesit Yayınları, 2012) “Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler” başlıklı makalesinden (Köksal, *Eski Türk Edebiyatında Teknik ve Teori*, 63-81) yararlanılmıştır.

Bunların kimi ile ahz it**diler** (20. b)
 Türlü i'zâz ile **ikrâm eyledi**
 Şânlarına lââyık **ikrâm eyledi** (37. b)

Yukarıdaki beyitlerin ilkinde ahenk, ek halindeki “-diler” redifiyle sağlanmışken ikincisinde “ikrâm eyledi” şeklinde, kelime halindeki redifle sağlanmıştır. Bununla beraber şiirde redif türlerinin tamamının kullanıldığı tespit edilmiştir. Gerek ek, gerek kelime gerekse ek ve kelime halinde redifler, şiirde çoklukla kullanılmış, ayrıca redifsiz sadece kafiyeyle gelen beyitlere de rastlanmıştır. Aşağıdaki beyitlerde ahenk, mürdef ve mücerret kafiyeyle sağlanmış, rediflere yer verilmemiştir:

Cümle küffâr çıktı bir Sahrâya hep
 Şem'alarla zeyn olup mânend-i şeb (41. b)
 Cevher ile yapılı kırk bogca var
 Bir eşek tırnağı oldu âşkâr (46. b)

Şiirde, anlama incelik ve derinlik katmak amacıyla bazı söz sanatlarının da kullanıldığı görülmektedir. Açık istiare (73, 94, 109), tezat (61, 68), irsal-i mesel (70) ve telmih (6, 59) bunlardan bazılarıdır. Şiirin 6. beytinde bir hadîse yapılan telmih, 68. beytindeki tezat ve 109. beytinde yer alan açık istiare, kullanılan söz sanatlarına örnek olarak aşağıda gösterilmiştir:

Mü'mine dünyâ hemen zindândır
 İltifât-ı mâsivâ nirândır (6. b)

Bu beytin ilk mısrasındaki “**Mü'mine dünyâ hemen zindândır**” ifadesiyle “Allah Teâlâ Cibril'i, bana gönderdiği suretlerin en güzelinde indirdi. Cibril şöyle dedi: ‘Ey Muhammed Allah Teâlâ sana selam söylüyor ve ben dünyaya dostlarım için acı, bulanık, dar ve sıkıntılı olmasını vahyettim. Ta ki bana kavuşmayı özlesinler. Ben dünyayı dostlarım için bir zindan, düşmanlarım için de bir cennet olarak yarattım.’⁵⁴ buyuruyor.” “Dünya, müminin zindanı, kâfirin cennetidir”⁵⁵ ve “Dünya, müminin zindanı ve kıtlık senesidir, o dünyadan ayrılınca zindandan ve kıtlıktan kurtulmuş olur.”⁵⁶ şeklinde Hz. Peygamber'den rivayet edilen yukarıdaki hadislerle işaret edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte, “sıdk / doğruluk” ve “kızb / yalan” kelimeleri beraber kullanılarak tezat sanatı yapılmıştır:

Sıdk u kızbe ihtimâli var iken
 Kasdımız ta'zîm-i Peygamber hemen (68. b)

Son olarak bu beyitte Yezid, “hınzır”a benzetilmiştir. Ancak kendisine benzetilenin zikredildiği beyitte benzeyen söylenmemiştir. Böylece açık istiare yapılmıştır:

⁵⁴İmam Suyûtî, “el-Câmiu's-Sağîr, C. I, II, III, (Ter. Seyit Avcı)”, (Serhat Kitapevi, 2013), 528

⁵⁵İmam Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, 149

⁵⁶İmam Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, 149

Böyle **hinzıra** nasıl İslâm denir

Böyle ekfer la'net ile anılır (109. beyit)

4.2. Muhteva

İmam Suyûtî'nin Koca Mustafa Paşa Külliyesindeki “Çifte Sultanlar Türbesi”nde medfun oldukları düşünülen Hz. Hüseyin'in kızları için yazdığı Arapça risalenin mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan bu tercümesi, okuyucuya bilgi vermek amacıyla yazılan dini mesneviler⁵⁷ içerisinde sayılabilir. Zira bu manzumede Hz. Ali'nin torunlarından Fatıma Sultan'la Zeynep'in Kerbelâ olayından sonra yaşadıkları olaylar hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca Hz. Hüseyin'in iki yetiminin İstanbul'daki gizemli vefatlarından da bahsettiği için bu eser, bir maktel örneği olarak da kabul edilebilir. *Çifte Sultanlar Menkıbesi*'nde yaşanan olaylar özetle şu şekildedir:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, İmam Suyûtî'den gelen habere göre Sünbül Dergâhı'nda iki güher vardır. Bunlar Kerbelâ'da şehit olan Hz. Hüseyin'in yetim kalmış kızları Fatıma Sultan'la Zeynep'tir. Bunlar, savaş meydanında esir düşünce Yezid'in adamları istişare etmişler ve bunları Kerbelâ'dan sürmeye karar vermişlerdir. Yezid önce bu esirlerin Şam'a getirilmesini istemiş, daha sonra da iki yetimi, yanlarında Cabir ve 5 sahabeyle beraber Mısır'a sürdürmüştür. Esirlerin yanında Yezid'in askerlerinden bir grup da yer almış ve Yezid, bunlara esirlerin kaçmaması için çokça tenbihte bulunmuştur. Esirlerin bindirildiği gemi Mısır'a doğru giderken muhalif bir rüzgârın etkisiyle Rum diyarına doğru yol almaya başlamıştır. Gemi, git gide İspanyolların olduğu tarafa doğru sürüklenmiş, İspanyollar gemiyi ele geçirip herkesi de esir etmişlerdir. Yetim sultanları, sahabeleri ve Yezid'in askerlerini yanlarına alan İspanyollar, bunları kralın huzuruna götürmüşlerdir. İspanyol kralı, bunların kim olduğunu sorunca Hz. Hüseyin'in kızları kendilerinin Hz. Muhammed'in kızı Fatıma ile Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in çocukları olduklarını söylemişlerdir. Amcaları Hz. Hasan'ın zehirlenerek öldürüldüğünü, babalarının ise Kerbelâ'da Yezid ordusuyla girdiği savaşta şehit edildiğini anlatmışlardır. Bu esirlerin kim olduğunu öğrenip böylece Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in ahvallerine de vakıf olan İspanya kralı, irsen ve neseben hilafetin Hz. Hüseyin'in hakkı olduğuna inandığı için bu duyduklarından dolayı çok üzölmüş, iki yetimle 6 sahabeyi bir köşke yerleştirerek onlara ikram ve ihsanlarda bulunmuştur. Bu olayların yaşandığı günlerde Nasranîlerin bayramları, 3 gün sonra da paskalyaları varmış. Cümle kâfirler, ellerindeki mumlarıyla süsledikleri bir meydana gelip ayinlerini yapmaya başlamışlar. Daha sonra papaz ve ruhbanlar ellerinde bir sandıkla meydanın ortasına gelmişler. Birçok insanın elleri üstünde tuttıkları bu sandığın içinde, mücevherle süslenmiş 40 bohçayla sarılı bir eşek tırnağı varmış. Kral, dua ve tazimle bu tırnağı eline alıp ağlayarak yüzüne sürmüş, devamında tırnağı suya batırıp o suyu da içmeleri için ayindeki diğer krallara vermiş. Bu ayin bittikten sonra da tekrar o tırnak, 40 bohça içine sarılıp kaldırılmıştır. Bu ayinin tamamını izlemeleri için kral; yetim sultanları, Cabir ve diğer 5 sahabeyi ve Yezid'in görevli 10 askerini bir köşke davet etmiş. Ayinin bitiminde kral, Yezid'in askerlerini huzuruna çağırıp onlara, önce hangi dinden olduklarını sormuş, “Müslümanız.” demeleri üzerine onlara biraz önce öpüp tazim ettikleri şeyin ne olduğunu bilip bilmediklerini sormuştur. Onlara da bilmediklerini söyleyince kral, onun Hz. İsa'nın bindiğini düşündükleri bir eşeğin tırnağı olduğunu söylemiştir. Hatta bu tırnağın ona ait olmama ihtimaline rağmen bu ayini her yıl, sürekli yaptıklarını özellikle belirtmiştir. Devamında Yezid'in askerlerine hem Müslümanız deyip hem de nasıl olur da bir peygamber torununun canına kastettiklerini sormuş, onlara bu yaptıklarını bir Mecusi'nin bile yapamayacağını ve hepsinin birer hain olduğunu söylemiştir. Daha sonra kral, peygamber torununu katletmenin bir irtidat sebebi olduğunu belirtip hepsinin katline hükmederek Yezid'in esir askerlerini öldürtmüştür. Oradaki diğer krallar da intikam için Yezid'e sefer düzenlemeye karar vermişlerdir. Ayin bittikten sonra Hz. Hüseyin'in kızlarını ve sahabeleri huzuruna davet eden kral, onları bir gemiye bindirip bir mektupla Kostantiniye tekfuruna göndermiştir. Mektubu alan melek mizaçlı tekfur, misafirlerine ikram ve ihsanda bulunup yetim sultanları oğullarıyla evlendirmek istediğini iki kerimeye arz etmiştir. Yetim

⁵⁷İsmail Ünver, “Mesnevi”, 438-439.

sultanlar, bu talepten mahzun olup tekfurdan üç beş gün mühlet istemişler tekfur da onları, mümine hatunların konulduğu Kız Kenîsası'na (Kızlar Kilisesi'ne) misafir etmiştir. Birkaç gün sonra bu iki sultan Allah'a yalvarıp canlarını almasını istemişler ve bir yatsı vakti, üzerlerine nurlar inerken vefat etmişlerdir. İki yetimin vefatını haber alan tekfur, onların oğullarıyla evlendirmek istediği için öldükleri düşüncesiyle üzün-tüsünden yere yatıp ağlamış ve başına bir çuval geçirmiştir. Diğer mümine hatunlar bu iki sultanı gasledip kefenlemişler, Cabir ve diğer sahabeler de üzerlerine cenaze namazı kılmışlardır. Bu sultanlar, Zincirli Selvi altına defnedilip üzerlerine iki sumakî sanduka konmuştur. Hz. Cabir de kısa bir zaman sonra vefat etmiş ve Eyvan(saray) Senti'ne defnedilmiştir. Câbir'in kabri üzerine konan sumakî taş ise zamanla kaybolmuştur. Tekfur, iki yetim sultanın vefatına çok üzülüp ağlamış ve daha sonra kilisedeki esir mümine hatunları azat edip onlara çokça inamlarda bulunmuştur. Bu tekfur bir kâfirken âl-i Muhammed'e böyle hürmet etmiş ama Müslüman'ım diyen Yezid yanlıları Hz. Peygamber'in ailesine saygı göstermemişlerdir. Ne yazık ki Cabir ile yetim kerimelerin mezarları yıllar içinde kaybolmuştur. Müsteân olan Allah'ın yardımıyla Fatih Sultan Mehmet İslambol'u fethedince evliyalardan biri Hz. Cabir'in mezarını keşfetmiş, Koca Mustafa Paşa da buraya bir cami yaptırmıştır. Daha sonra Sünbül Efendi de Çifte Sultanlar'ın mezarını tespit etmiştir. Merkez Efendi, Sünbül Efendi'nin emri ile eline aldığı bir zinciri selviye sarmış bu Zincirli Selvi'nin yetim sultanların mezarına alamet olduğunu belirtmiştir. Son olarak da buraya (II.) Mahmut da bir çeşme ve set yaptırmıştır. ”

Yukarıda özeti verilen manzum tercüme gerek Fenâî'nin (öl. H 1104 / M 1692) manzum tercümesinden gerekse diğer müelliflerin yazdığı mensur çevirilerden muhteva olarak çok farklı değildir. Zira şiirin 123. beytinde hareketle Hüsnî'nin H 1263 yılında, İmam Suyûtî'nin *Tahkîk-i Kerimetân-i Hazret-i Hüseyin* adlı Arapça risalesinin başkalarınca yapılmış mensur tercümesini veya eserin bizzat orijinalini görüp bu risaleyi nazma çevirmeye ahdettiği anlaşılmaktadır (123. b). Dolayısıyla bu durum, Hüsnî'nin tercümesinin diğer tercümelerden çok farklı bir içeriğe sahip olamayacağını ortaya koymaktadır.

Metinde anlatılan hikâye, Kerbelâ'dan İspanya'ya oradan da İstanbul'a kadar çok geniş bir coğrafyada geçmektedir. Bu mekânların tamamında, acı ve hüznü dolu sürgün günlerini yaşayan Hz. Hüseyin'in iki kızı ile onlara refakat eden 6 sahabe ve kalabalık sayılacak bir yardımcı kahraman kadrosu üzerinden bir hikâye kurgulanmıştır. Eserdeki yer ve kişi isimleriyle bulundukları beyit numaraları aşağıdaki gibidir:

Yer adları: “*Dergeh-i Sünbül* (2. b), *Eyvan Senti* (104. b), *İspanya* (74. b), *Kerbelâ* (3, 10, 13 ve 31. b), *Kız Kenîsası* (81. b), *Kostantiniye* (75. b), *Mısır* (15, 17. b), *Rum* (19. b), *Şam* (9, 14. b), *Zencirli Selvi* (100, 120. b).”

Kişi adları: “*Aliyyü'l-Murtazâ* (28. b), *Fatıma Ana* (27, 29. b), *Fatıma Sultan* (11, 99. b), *Hüsnî* (125. b), *Hz. Ahmed* (57. b), *Hz. Câbir* (16, 21, 51 ve 97. b), *Hz. Hasan* (29, 30. b), *Hz. Hüseyin* (7, 24, 29 ve 31. b), *Hz. İsâ* (59. b), *Hz. Muhammed* (33. b), *Hz. Muhammed Mustafa* (27. b), *Hz. Peygamber* (61, 62 ve 66. b), *Hz. Râşid Efendi* (124. b), *Hz. Sünbül Efendi* (117, 118 ve 121. b), *İspanyollu* (20. b), *Koca Mustafa Paşa* (81, 114. b), *Mahmut Han* (II.) (122. b), *Merkez Efendi* (120. b), *Suyûtî* (2. b), *Yezid* (14, 18, 22, 55, 69 ve 71. b), *Zeynep (Sultan)* (11, 99. b).”

5. Hikâyenin Diğer Tercümelerle Karşılaştırılması

İmam Suyûtî'nin Hz. Hüseyin'in kızları hakkında yazdığı Arapça risalenin tespit edilen manzum ve mensur tercümeler hakkında Bünyamin Tan ve Gülgün Uyar'ın birer makalesi bulunmaktadır. Bu iki yazardan Uyar'ın makalesinde⁵⁸ risalenin 1'i manzum ve 5'i mensur toplam 6 tercümesine, Tan'ın çalışmasında⁵⁹ ise 4 mensur tercümeye yer verilmiştir. Bu tercümlerden Fenâî'ye ait manzum tercüme, “Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kitaplığı'nda 3608” künyesiyle kayıtlıken mensur tercümelerin kütüphane künyeleri ise şu şekildedir:

1. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdai Efendi Koleksiyonu Nr. 1228
2. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1190/4 (OE_Yz_001190-04)
3. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 331/5 (OE_Yz_000331-05)

⁵⁸Uyar, “Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış”, 243-245.

⁵⁹Bünyamin Tan, “Hazret-i Hüseyin'in Kızlarıyla Alakalı Menkıbeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 75 (Ekim 2015): 169-170

4. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1293/13 (OE_Yz_001293-13)

5. Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları K.723 (Bel_Yz_K.000723-01)⁶⁰

Makale konumuz olan Hüseyin Hüsnî'ye ait manzum tercümenin nüsha tavsifi şu şekildedir: Süleymaniye Kütüphanesinin Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda 03565-001/002 demirbaş numarasına kayıtlı 19 varaklık bir mecmuanın son 4 varlığında (15b-19a) bulunmaktadır. Mezkûr mecmuada yer alan her iki eser⁶¹ de Kebîrîzâde Seyyid Ahmed Mahfî el-Marûfî isimli bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Bu manzum tercümenin sonunda, müstensih tarafından “fî 22 Safer sene [1]306” (M. 28 Ekim 1888)” şeklinde bir bitiş tarihi yazılıdır. Eser, 200x137-135x70 mm. ölçülerinde karton ciltli bir mecmuada, aharlı kırmızımsı bir kâğıt üzerine talik hatla yazılmıştır. Her bir sayfada toplam 19 satır vardır ve varakların “b” kısmının altına ayaklar konmuştur. Başlıksız olan eserin dua ve selam kısımları hariç tamamı siyah mürekkeple yazılırken bu kısımlar (toplam 7 beyit) mavi mürekkeple yazılmıştır. Bu 7 beyitten 89. beyit hariç diğer 6'sı, sayfada yan yana değil alt alta yazılmıştır.

H 1263 yılında, İmam Suyûtî'nin mezkûr eserinin manzum tercümesini yazmaya niyetlenip H 1301 senesinde mürşidi Râşid Efendi'nin emriyle kaleme aldığını düşündüğümüz Hüseyin Hüsnî, böylece eserin Halvetî dervişi Fenâî'den sonraki ikinci manzum tercümesini telif etmiş olmaktadır. Mesnevi nazım şeklinde, sade sayılabilecek bir Türkçeye yazılmış olan tercüme, Fenâî'nin manzum tercümesinin beyit sayısının iki katından fazladır. Şöyle ki Hüsnî'nin eseri 127 beyitten meydana gelirken Fenâî'nin eseri 57 beyitten oluşmaktadır.⁶²

Hüsnî'nin bu eseri muhteva olarak diğer tüm tercümelerle aynıdır denilebilir. Ancak hikâyenin olay örgüsü içinde karşımıza çıkan bazı küçük farklılıklar bulunmaktadır. Öncelikle Hüsnî'nin manzum tercümesinin giriş kısmında sadece TSM3608'deki⁶³ tercümenin mensur kısmında yer alan Hz. Hüseyin'in kesilmiş başının esirlerle beraber Şam'a gönderildikten sonra Mısır'a nakledilme hikâyesi yer almaktadır. Her iki tercümeye de kesik baş Şam'a gönderilmiştir ama diğer tercümelerde bu Şam detayı yer almaz:

Re's-i pâk Hazret-i şâh-ı şehîd
Şam'a istemiş idi mel'ûn Yezîd
 Mısır'a gitdi ol mübarek re's-i pâk
 Sîne-i 'uşşâk oldu çâk çâk
 Beş 'aded ashâb idi Câbir ile
 Hem berâber idi sultânlar ile (14-16. b)

“...iki kerimleri ile mübarek ser-i saadetleri **Şam'a** vasıl olıcak ol zat-ı iffet ve pür ismetleri diyar-ı Mısır'a visal için ashâb-ı kiramdan beş nefer zat-ı izamdan hizmetlerine tayin ve hazret-i Cabir ibn-i Abdullahi'l-Ensari radiyallahü anhü'l-bari dahi üzerlerine nazır-nasb olup... (3608/3b)”

Diğer tüm tercümelerde Hz. Hüseyin'in kız kardeşi ve eşinin Şam'a giderken yolda öldüğünden haber verilirken bu bölüm Hüsnî'nin manzum tercümesinde yoktur. Sadece kız kardeşinin de sürgün edildiğinden bahsedilir ama Hz. Hüseyin'in eşinden hiç bahsedilmez:

Vâh **hemşiresi** de yöremde
 Hem iyâli göçdi râh-ı Şâm'da (9. b)

⁶⁰Bünyamin Tan, “Hazret-i Hüseyin'in Kızlarıyla Alakalı Menkıbeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 75 (Ekim 2015): 169-170; Uyar, “Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış”, 243-245.

⁶¹Bu mecmuanın 1b-15a varakları arasındaki Hüsnî'ye ait diğer bir manzum tercüme olan *Tercüme-i Bî-ser-nâme* adlı eser ve bu eserin sonundaki ferağ kaydı için bu çalışmamızdaki “Hüseyin Hüsnî” maddesine bakınız.

⁶²Fenâî'nin manzum tercümesi için bkz. “Uyar, ‘Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış’, 243, 247-259.”

⁶³(Makalenin yazımında kolaylık için tercümlerin künyeleri tarafımızdan kısaltılmıştır.)TSM3608: Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kitabındaki 3608 demirbaş numarasına kayıtlı tercüme.

Bu hikâyede en müphem bilgilerden biri Hz. Hüseyin'in esir kızlarının isimlerinin ne olduğudur. Bu konu hakkında Hüsnî'nin tercümesi ile AK1293/13'teki⁶⁴ tercümede, Fatma ve Zeynep isimleri geçmekteyken diğerlerinde herhangi bir isim zikredilmez:

Hazret-i şâh-ı şehîdân gitdi vâh
Fâtıma Sultân u **Zeyneb** kaldı vâh (11. b)

“...Yezîd-i lâ'in iki kerimesin ve hemşiresin develere bindürüp Şam'a getürdü. İsm-i şerifleri **Zeyneb** ve **Fatıma** idi...” (1293/165a)

Tecümlerde bu iki kız için daha çok “iki kerime” ve “sultânân” tabirleri kullanılır. Hüsnî de yer yer yetim kızlar için “sultânân” tabirini kullanmıştır:

Gördü **sultânân**[ı] heybetle k(i)ral
 Zâtlarına itdi ta'zîm ibticâl (36. b)

Hüsnî'nin tercümesinde ve diğer 5 tercümede Mısır'a giden gemi muhalif bir rüzgârla İspanya tarafına yönelirken sadece AK1293/13'teki tercümede gemi, rotası üstünde yer alan bir adaya gitmiş ve orada İspanyol korsanlar tarafından ele geçirilmiştir:

“...Giderken yolda bir adaya İspanyol frengi hükm iderdi. Ol adaya bir gemi ile sahabiden hazret-i Câbir ile beş nefer zevat İspanyol sınırına geldiler. **İspanyol korsanı bunları tutup esir eyleyüp** krallarına getürdüler...” (1293/165b)

Hüsnî'nin tercümesinde Hristiyanlara ait Paskalya Bayramı etkinlikleri içinde, Hz. İsâ'nın bindiği veya onun döneminde yaşadığı düşünülen bir eşeğe ait bir tırnağa, tüm Nasranîlerin saygı ve sevgilerini yansıttıkları bir ayini anlatılırken bu anlatım mensur tercümlerden sadece TSM3608 ve AK1190/4'de⁶⁵ bulunmaktadır. Bu ayin, TSM 3608'deki tercümenin mensur kısmında (4b) kısa, AK1190/4'te (27a-29b)⁶⁶ ayrıntılı olarak yer alır. Aşağıya Hüsnî'nin tercümesi ve TSM3608'deki kısım alınmıştır:

Bir aceb hâlet vukû' buldu hemân
 İdeyim şu vechle sana beyân
 Geldi Nasrânîlerin badyâmları
 Oldu üç gün sonra paskalyaları
 Cümle küffâr çıkdı bir sahrâya hep
 Şem'alarla zeyn olup mânend-i şeb
 İtdiler icrâ nice âyinlerin
 Gösterip her vech-ile bâtılların
 Papas u ruhbânlar almış ortaya
 Geldiler hep bir büyük sandık ile
 Var(i)miş ol sandığın çok kulları
 Nice küffârın sarılmış elleri
 Açdılar ol sandığı ta'zîm ile
 Hem dahı feryâd-ı gûn-â-gûn ile
 Cevher ile yapılı kırk bogca var
 Bir eşek tırnağı oldu âşkâr

⁶⁴AK1293/13: Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmalarında 1293/13 demirbaş numarasına kayıtlı tercüme.

⁶⁵Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1190/4 demirbaş numarasına kayıtlı tercüme.

⁶⁶Bu kısım için bkz. Uyar, “Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Suyûtî'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış”, 251-252.

Aldı eline o tırnağı k(ı)ral
 Yüzüne sürdü bükâ ile o hâl
 Ba'dehu suya batırıp suları
 Hep k(ı)rallara hediye eyledi
 İşbu vech-ile dalâlet itdiler
 İş u işretle ziyâfet itdiler
 Tırnağı üslûb-ı sâbık vech(i)le
 Va'z idip hıfz itdiler sandık ile (44-50. b)

“...Ruhbanlar ve keşişler kilisa içinden bir sandık çıkarup tazimle kralın olduğu mahalle getürdiler. Kral tahtından aşağı inüp sandığı başına alup tahta çıkup tütülerle sandığı açup boğca boğca içinde kırk elli olarak bir tek eşek tırnğı çıkarup yüzlerine gözlerine sürüp...” (3608 / 4b)

Hikâyede, sadece AK1293/13'teki tercümede Çifte Sultanlar ve yanındakilerin Bizans'a gönderilmeden önceki kısımda, İspanya kralının ihtidasına işaret eden bir anlatım vardır. Bu kısım, Hüsnî'nin tercümesi dâhil diğer hiçbir tercümede yoktur:

“...Kral didi ki ‘Ey kadınlarım sizler kendinizi esir sanmağın. Sizler benim hanımlarımsınız, ben sizlerin kölesiyim ve sizin ceddinize inandım. Allah âlimdir lakin şimdi sizleri İstanbul'a göndereyim sonra sılanıza gitmek kolaydır. Heman ben dahi askerimle Şam'a varırım. Ka'be-yi Mükerrreme'yi görürüm’...” (AK1293/166a-166b)

İspanya kralının mektubuyla İstanbul'a giden Hz. Hüseyin'in kızlarına Bizans tekfuruna, iki oğluna eş olmalarını teklif eder. Buna razı olmayan sultanlar düşünmek için biraz zaman isterler. Bu zaman aralığı nüshaların çoğunda 40 günken TSM3608'deki tercümede “*bir miktar istirahat (süre)*” ve Hüsnî'nin tercümesinde ise kızların müsait olmadıkları için bir süre vermedikleri görülür:

“...iki oğlum var birinizi birine ve birinizi birine vireyim didikde o sultan-ı aliyetü's-şan hazeratına hayret ve rikkat el virüp mahzun olarak şimdi zamanı değildir **bir mikdar istirahatden sonra** haber virelim...” (1190 / 14-30b)

Ol melek-haslet selâtine dedi
 İki evlâdına alayım sizi (77. b)
 Dediler bizler cevâbın viririz
 Şimdi bu Hâletle çokdur ta'bımız (79. b)

Son olarak diğer bütün tercümlerde yetimler 41. gün vefat ederken Hüsnî'nin tercümesinde bu olay 3-5 gün sonra gerçekleşir.

İşbu sultânları da gönderdiler
 Anda **üç beş** gün misâfir oldular (83. b)
 Göçdiler Hakk'a hemân vakt-i 'işâ
 Makbûl oldu eyledikleri du'â (87. b)

Görüldüğü gibi İmam Suyûtî'nin mezkûr risalesi, bahsedilen bütün tercümelere kaynaklık teşkil ettiği için gerek manzum gerek mensur bütün tercümelere, bazı küçük detaylar hariç büyük bir oranda benzerlik göstermektedirler.

Sonuç

Kerbela'da, tarafların eşit olmadığı bir mücadelede, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin ve ona tabi olan bir avuç Müslüman'ın Yezid yanlılarıncı acımasızca şehit edilmesi, Arap, Fars ve Türk dünyasında, yalnızca siyasi sonuçlarıyla değil edebi yansımalarıyla da yıllarca etkisini devam ettirmiştir. Tüm Müslümanları derinden etkileyen bu vaka, zaman içinde, müellifler tarafından sadece Kerbelâ olayı etrafında şekillenmiş

eserlerin telifini netice vermemiş, ayrıca bu olaydan dolayı olarak etkilenen şahıslar hakkında da hikâyeler yazılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu hikâyelerden biri de Hz. Hüseyin'in çocuklarından Fatıma Sultan ve Zeynep'in yaşadığı sürgün ve vefat öykülerini konu eden bir menkıbedir. Bu menkıbe, Koca Mustafa Paşa Külliyesinin şerefeyeti üzerine kaleme alınan Arapça bir eserde *Tahkîk-i Kerimetân-ı Hazret-i Hüseyin* adlı başlıkla İmam Suyûtî'nin Hz. Hüseyin'in kızlarının medfun olduğu "Çifte Sultanlar Türbesi" hakkında yazdığı bölümdür. Bahsedilen bu mekân 16. yy.da Sümbüliye tarikatı şeyhi Sünbül Efendi tarafından keşfedildikten sonra ehl-i beyt âşığı birçok Müslümanın yıllarca ziyaretgâhı olmuştur. Bu türbenin de içinde yer aldığı cami ve külliye ise II. Bayezid döneminde Koca Mustafa Paşa tarafından şenlendirme politikası gereği restore edilmiştir. Bu türbede defnolduğu düşünülen yetimlerin menkıbesinde Suyûtî, iki kız kardeşin Kerbelâ sonrası, Şam'dan İspanya'ya oradan da Kostantiniye'ye kadar uzanan sürgün hayatlarını dramatik bir üslupla kaleme almıştır. Arapça olan bu eserin manzum ve mensur birçok tercümesi yapılmıştır. Bunlardan Halvetiye dervişi Fenâî'ye (ö. H 1104 - M 1692) ve tarafımızdan tespit edilen Hüseyin Hüsnî adlı şaire ait olan tercümeler manzum, diğer beş tercüme ise mensurdur. Bu makalede Hüseyin Hüsnî'nin tercümesi ilk defa neşredilerek bilim dünyasına tanıtılmıştır.

19. yy. şairlerinden olan ve hakkında tezkirelerde herhangi bir bilgi bulamadığımız Hüseyin Hüsnî, Süleymaniye Kütüphanesinin Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda 03565-001/002 demirbaş numarasına kayıtlı 19 varaklık bir mecmuadaki iki manzum tercümesine ulaşabildiğimiz bir şairdir. Bu eserlerindeki bir tarih kaydına göre H. 1301 (M. 1884) tarihinde hayatta olduğunu anladığımız Hüsnî, bir tarikat ehli olup mürşidi Raşit Efendi'nin emri üzerine İmam Suyûtî'nin *Çifte Sultanlar Menkıbesi*'ni manzum olarak Türkçeye tercüme etmiştir. Bu eser, İmam Suyûtî'nin yukarıda bahsi geçen eserine Fenâî'den sonra yapılmış ve ondan daha hacimli olan diğer bir manzum tercümedir. Eser tercüme edilirken şairin önceki tercümelerden en azından birkaçını okumuş olabileceği hatta şu ana kadar tespit edilemeyen İmam Suyûtî'nin bahsi geçen Arapça risalesini de gözden geçirmiş olabileceği düşünülmektedir.

Makalenin bundan sonraki kısmında Hüseyin Hüsnî'nin 127 beyitlik manzum tercümesinin tek nüshası üzerinden yapılmış transkripsiyonlu metni yer almaktadır:

[15b] Bismi'llâhî'r-Rahmâni'r-Rahîm

[fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

1 Besmeleyle bed' idelim ibtidâ

Hamdeleyle şalvale olsun edâ

2 Vârid oldu çün Suyûtî'den haber

Dergeh-i Sünbül'de var iki güher

3 Şöyle itmişdir kitâbında⁶⁷ beyân

Kerbelâ'daki belâyı bî-gümân

4 Her ne taqdîr itdi Rabbü'l-Âlemîn⁶⁸

Yerine gelmekde bî-şüphe hemîn

5 Ağlama ey dîde artık çâresiz

'Âşık olur mu yüregi yâresiz

⁶⁷Bahsedilen risale, *Tahkîk-i Kerimetân-ı Hazret-i Hüseyin* adlı eserdir.

⁶⁸Âlemlerin Rabbi (Allah)

6 Mü'mine dünyâ hemen zindândır
İltifât-ı mäsivâ nirândır

7 Hayf şehîd oldu *îmâmü'l-mü'minîn*⁶⁹
Cedd-i a'lâsına gitdi Hüsey(i)n

8 Sa'y idip nice muhâlifler aña
Âh şehîden eyledi 'azm-i beķâ

9 Vâh hemşîresi de yöremde⁷⁰
Hem 'iyâli göçdi râh-ı Şâm'da

10 Duğteri şâh-ı şehîd-i
Kerbelâ ismini yazdım 'ayânen ben saña

11 Hâzret-i şâh-ı şehîdân gitdi vâh
Fâtıma Sultân u Zeyneb kaldı vâh

12 Hem yetîme oldu ol sultânlar
Pençe-i mel'ûna düşdi cânlar

13 Meşveret itdi Yezîdân refîne
Duğterânıñ Kerbelâ'dan nefyine

14 Re's-i pâk hâzret-i şâh-ı şehîd
Şâm'a istemiş idi mel'ûn Yezîd

15 Mısr'a gitdi ol mübârek re's-i pâk
Sîne-i 'uşşâķ oldu çâķ çâķ

16 Beş 'aded aşhâb idi Câbir ile
Hem berâber idi sultânlar ile

[16a]

17 Cânib-i Mısr idi hayf münfâları
Şabr idi her vech(i)le hûlyâları

18 Koydı 'asker yanlarına ol
Yezîd Söyledi kaçmayalar ğâyet ekîd

19 Bir sefîne buldular ol cânibe
Rûm'a düşdiler muhâlif bâd ile

⁶⁹Müminlerin imamı

⁷⁰Bu kelime metinde "يورامده" şeklinde "re" harfinden sonra "elif" konarak yazılmıştır. Böylece kalıpta gerekli olan açık hece için "elif" harfinin içinde olduğu hecede "رام" aruzun imâle-i memdud (bir buçuk hece) kuralı uygulanabilmiştir. "Yeni Tarama Sözlüğü"nde "yöre" kelimesi "يورا" şeklinde yazılmıştır (Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983), 468).

20 Birtaķım İspanyolu rāst geldiler

Bunlarıñ kimi ile aḥz itdiler

21 Beş ‘aded aşḥāb Cābir ḥazreti

Ol iki sulṭān-ı ‘ālī rütbeti

22 Hem Yezīd’iñ ‘askerini aldılar

İşbu ḥāl ile k(ı)rala vardılar

23 Hey ‘aceb kimler deyü baķdı k(ı)ral

Zātlarını eyledi ol ān su’āl

24 Dedi sizler kim olursız nāmıñız

Dedi sulṭānlar Hüseyn evlādıyız

25 Nice oldu babañızla ‘ammıñız

İrşen ü resmen ḥilāfet ḥaķķıñız

26 Dedi⁷¹ sulṭānlar k(ı)rala ḥüzn ile

İtdiler ta’rīf hem şu vech(i)le

27 Duḥter-i pāk-ı Muḥammed Muşṭafā

Ceddimizdir Ḥazret-i Fāṭıma Ana

28 Eyledi tezvīc ‘Aliyyü’l-murtaṣā

Ḥāşıl oldu iki necl-i pür-şafā

29 Fāṭıma’dan doğdu bunlar bilmiş ol

Ḥasan ile Hüseyn(i)n oldu oḡul

30 ‘Amm-ı pākımız Ḥasan semm-ile āh

Oldu Ḥaķķ’a bundan aķdem rū-be-rāh

31 Āh babamız Hüseyn(i)n ḥazreti

Kerbelā’da böyle oldu rıḥleti

32 Çok Yezīdler ḥamle itdiler temām

Āh şehīd oldu ḥayflar ol himem

33 İşbu altı zāt-ı ceddīm ḥazretiñ

Ümmeti aşḥābıdır Muḥammed’iñ

34 Duyıcaķ aḡladı bu ḥāl ol k(ı)ral

Dedi İslām’a yaķışmaz işbu ḥāl

[16b]

⁷¹Mısraı vezne uydurmak için “dediler” kelimesi, mana dikkate alınarak “dedi” şeklinde deḡiştirilmiştir.

- 35** Ba'de aşhâb ile [ol] sultânlar
Bir sarây açdı hem ol zî-şânlar
- 36** Gördi sultânân[ı] heybetle k(ı)ral
Zâtlarına itdi ta'zîm ibticâl
- 37** Türlü i'zâz ile ikrâm eyledi
Şânlarına lâyiğ ikrâm eyledi
- 38** Âl-i sıbteyne *ilâ yevmi'l-kıyâm*⁷²
İdelim yüz biñ şalavâtla⁷³ selâm
- 39** Bir 'aceb hâlet vuķû' buldu hemân
İdeyim şu vechle saña beyân
- 40** Geldi Naşrânîleriñ baryâmları⁷⁴
Oldu üç gün soñra paskalyaları
- 41** Cümle küffâr çıkdı bir şahrâya hep
Şem'alarla zeyn olup mânend-i şeb
- 42** İtdiler icrâ nice âyinleriñ
Gösterip her vech-ile bâtıllarıñ
- 43** Papas u ruhbânlar almış ortaya
Geldiler hep bir büyük şandık ile
- 44** Var(i)miş ol şandığıñ çok kulları
Nice küffârıñ şarılmış elleri
- 45** Açdılar ol şandığı ta'zîm ile
Hem dağı feryâd-ı gûn-â-gûn ile
- 46** Cevher ile yapılı kırık boğca var
Bir eşek tırnağı oldu âşkâr
- 47** Aldı eline o tırnağı k(ı)ral
Yüzüne sürdü bükâ ile o hâl
- 48** Ba'dehu şuya batırıp şuları
Hep k(ı)rallara hediye eyledi
- 49** İşbu vech-ile dâlâlet itdiler
'lyş u 'işretle ziyâfet itdiler

⁷²Kıyamete kadar

⁷³Vezin gereği "salavât ile" bağlama grubu "salavâtla" şeklinde düzenlenmiştir.

⁷⁴Bilecik yöresinde "bayram" kelimesinin yöresel kullanımı (bkz. Ömer Asım Aksoy ve diğerleri, "Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I A-B", (TDK Yayınları, 2009), 536).

50 Tırnağı üslûb-ı sâbık vech(i)le

Va'z idip hıfz itdiler şandık ile

51 Hazret-i sultânlar ile

Câbir'i Hem dağı yanındaki aşhâbları

52 Da'vet itdirdi k(ı)ral tekrîm ile

Çıkıldılar köşke temâşâ itmege

[17a]

53 Altı aşhâb ile bu sultânlar

Oğkuyalım şıdıkla bir fâtiha

54 Diñle imdi vağ'a nasıl olacaq

Kâfir iken ol k(ı)ral ne yapacak⁷⁵

55 Ol Yezîd'in on neferdi 'askeri

Gördü anlar dağı bu âyinleri

56 Ol nefer mel'ûnı çağırdı k(ı)ral

Siz ne dîdensiz deyü itdi su'âl

57 Dedi bizler ümmet-i Aḥmed'deñiz

Hem dağı anıñ şer'atindeyiz

58 Dedi k(ı)ral bildiñiz mi tırnağı

Dediler fehm itmedik bizler anı

59 Bir vakitte Hazret-i İsa inan

Râkib olmuşlar bu merkebe hemân

60 İşbu şey' ol merkebiñ tırnağıdır

Her sene böyle bir ziyâfet cârîdir

61 Şıdık u kızbe ihtimâli var iken

Kaşdımız ta'zîm-i Peyğamber hemen

62 Dedi sizler nasıl İslâm olduñuz

Âl-i Peyğamber'i kâtil olduñuz

63 Ḥāṣā li'llāh⁷⁶ siz degilsiz Müslümân

Hem Mecûsî itmez siz itdiñiz hemân

64 Hiçbir ümmet itdi mi siz itdiñiz

Dîn-i İslâm içre ḥā'in cümleñiz

⁷⁵Beytin anlam akşını bozmadan mısraı vezne uydurmak için "Kâfir iken ol k(ı)ral bak ne yapacak" cümlesinden "bak" kelimesi çıkarılmıştır.

⁷⁶Allah'ı tenzih ederiz.

65 Dînine hayr itmeyenden korkulur

Ẓulm iden elbet belâsını bulur

66 Hâzret-i Peyğamber'îñ evlâdına

Bu haķâret hîç olur mu âline

67 İrtidâdıñız güneş gibi 'ayân

Sizi katl etmek bize vâcib hemân

68 Cellâd eline virildi on nefer

Katl ile oldu hemân zîr ü zeber

69 Hep k(ı)rallar dediler *bi'l-ittifâķ*⁷⁷

Def-i Yezîd'e idip 'ahd ü mişâķ

70 Bu meşeldir dâ'imâ çok söylenir

Dînsiziñ haķķından îmansız gelir

[17b]

71 Beş 'aded aşhâb ile hem

Câbir'i Da'vet eyledi k(ı)ral sultânları

72 Dedi anlara şaķın çekmen elem

Siz esîr degilsiniz ey *zû'l-kerem*

73 Cümlemiziñ başı tâcısız bizim

Kaşdıımız ikrâmdır ancaķ bizim

74 Bir sefine buldular İspanya'dan

Râkib oldular aña hem oradan

75 Yazdılar Koştançiniye şâhına

Geldiler nâme ile tekfûruna

76 Duğterânı göricek tekfûr hemân

Eyledi îzâz u ikrâm ol zamân

77 Ol melek-haşlet selâţine dedi

İki evlâdıma alayım sizi

78 Kalbleri maḥzûn olup sultânlarıñ

Hâṭırı incindi ol zî-şânlarıñ

79 Dediler bizler cevâbın viririz

Şimdi bu hâletle çokdur ta'bımız

⁷⁷Birlikte, mutabakata varmak üzere.

- 80** Bizleri esîr olan mü'minleriñ
Yanına gönder hem ol hâtûnlarıñ
- 81** Ol zamānda Koca Muştafâ Paşa
Kız Kenîsâ'sı ile şöhret-nümâ
- 82** Mü'min hâtûnı esîr olursa ger
Ol kenîsâ onlara oldu maşar
- 83** İşbu sultānları da gönderdiler
Anda üç beş gün misâfir oldular
- 84** Hâzret-i Hakk'a teveccühler idip
Cedd-i a'lâya tevessüller idip
- 85** Hem münâcât itdiler şu vech(i)le
Vuşlat idelim serîan cedd ile
- 86** Yâ ilâhî bu recâmız oldu hâş
Kâfir elinden bizi eyle hâlâş
- 87** Göçdüler Hakk'a hemân vaqt-i 'îşâ
Maqbûl oldu eyledikleri du'â
- 88** Zâhir oldu bu 'alâmet üstine
Nûr nâzil oldu ol ân veftine
- 89** Rûz-ı mahşerde 'inâyet eylesin
Bizlere anlar şefa'ât eylesin

[18a]

- 90** Gördüler sultānlar itmişler vefât
Ağladı hasretle anda mü'minât
- 91** Vâsıl oldu sem'-i tekfûra haber
Âh sultānlar bu gice göcdiler
- 92** Ağlayup tekfûr hem yatdı yire
Bağrına hasretle açdı bir bere
- 93** İdeyim evlâdima tezvîc dedim
Añlara ikrâm yüzünden söyledim
- 94** Muğber olmuş bilmedim hâtırları
Vâh telef itdim ol iki gevheri
- 95** Mâtem itdi boynuna takdı çuvâl
Hem umûruñ eyledi ta'tıl o hâl

96 Var idi haylî esîr hâtûnlar
Cümlesin tağsîl ü tekfîn itdiler

97 Hazret-i Câbir imâm oldu o ân
Beş 'aded aşhâb ile tüccâr hemân

98 Kıldılar namâzını sultânlarıñ
Kazdılar makberesin ol cânlarıñ

99 Fâtıma Sultân Zeyneb rûhuna
Okuyalım şıdıkla bir fâtiha

100 Hâliyâ Zincîrli Selvî altına
Bir rivâyetde konuldu yanına

101 İki şummâkî mücellâ şanduğa
Kabr-i pür-envârları ğayb olmaya

102 Eyledi tekfûr 'atâ ol zamân
Rekz olundu işbu şanduğa hemân

103 Hazret-i Câbir dağı ol pâk zât
Aradan çok geçmedi itdi vefât

104 Anı defn itdiler Eyvân Senti'ne
Dikdiler şummâkî bir taş üstine

105 Sâl-ı mürûrla yazık ğayb oldu taş
Hem belirsiz oldu ayak ile baş

106 Mü'min hâtûnları var idi esîr
Tekfûr âzâd itdi in'âm-ı vefîr

107 Dîn ayrı kâfir itdi mâtemi
Nice dem sultânlar içün ağladı

[18b]

108 Eyleyen da'vâ-yı İslâmiyyet'i
Âl-i Peyğamber'e hürmet itmedi

109 Böyle hınzıra nasıl İslâm denir
Böyle ekfer la'net ile añılır

110 La'net olsun ol Yezîd'iñ cânına
Hem dağı etbâ'ına a'vânına

111 Hayf kim Câbir ile sultânlarıñ
Merkadı belirsiz oldu anlarıñ

112 Nice yüzyıl şöña Rabb-i müste'ân

Fâtiḥ'e İslâmbol'u virdi hemân

113 Ka'b-ı 'âlî evliyâdan birisi

Keşf-ile buldı mezâr-ı Câbir'i

114 Câmî' yaptı Koca Muştafâ Paşa

Câbir'in merḳadı üstine eyâ

115 İşbu sultânânın ammâ merḳadı

Ḥâlî üzre bî-nişân ḳalmış idi

116 Hikmete mebnîdür ancak işbu ḥâl

Her şey'in bir vakti var ey ehl-i ḥâl

117 Bu kenîsâ âḥîr oldu ḥânḳâh

Sünbül Efendi'yi şeyḥ itdi İlâh

118 Ḥazret-i Sünbül Efendi keşf idip

Bendegânın oralardan men' idip

119 Vâḳıf itdi merḳadı sultânlara

Hep ayak başman dir idi cânlara

120 Merkez Efendi çıkıp ol Selvi'ye

Hem elinde bir ufaḳ zencîr ile

121 Emr-i Sünbül ile şardı zencîri

Merḳad-ı pâke 'alâmetdir ḳavî

122 Yaptı bir çeşme vü sedd Maḥmûd Ḥân⁷⁸

Raḥmet itsin Ḥâlîḳ-ı kevn ü mekân

123 Biñ iki yüz altmış üç sâlinde baḳ

Neşrden tebdil-i nazm itdim adaḳ

124 Ḥazret-i Râşid Efendi mürşidim

Anın emri-ile ben nazm eyledim

[19a]

125 Mürşidimle işbu **Hüsnî** 'Âcize

Kim 'inâyet eyler ise fâtiḥa

126 Yâ İlâhî kıl nazar raḥmet ile

Ḥaşr olalar işbu sultânlar ile

⁷⁸II. Mahmut'tur.

127 Cedd-i pâkine şalât-ile selâm

Âline evlâdına olsun temâm

[H.] Fî 22 Şafer Sene [1]306

(M. 28 Ekim 1888)

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Ahmet Serdar Erkan (Dr.)
Author Details	¹ MEB, Ankara, Türkiye
	0000-0002-0425-795X asemata66@gmail.com

Kaynakça | References

- Ahmet Yesevi Üniversitesi, “Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü”, Erişim 11 Şubat, 2025, <https://teis.yesevi.edu.tr/arama>
- Barkan, Ömer Lutfi. *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*, İnsan Yayınları, 2015.
- Çağbayır, Yaşar. *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*, Ötüken Neşriyat, 2016.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- Doğan, Güner. “Osmanlı Devleti’nin Sınırlarının Tespiti Ve Tespit Edenler (Muhaddidler / Hudûdcular) Üzerine Düşünceler”. *History Studies* 16, sy. 4 (Kasım 2024): 435-57. <https://doi.org/10.9737/historystudies.1443849>.
- Doğan, Lütfi. “500 Yıllık İnanç Merkezi: Koca Mustafa Paşa Külliyesi”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*, Mersin, (23-27 Eylül 2002): 459-471. https://isamveri.org/pdfrg/D138879/2004/2004_DOGANL.pdf.
- Düzenli, Halil İbrahim. “İstanbul Türbeleri”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. 8: 428-449, TDV İSAM - İBB Kültür AŞ Yayınları, 2015.
- EtimolojiTürkçe, “Etimolojik Türkçe Sözlük”, Erişim 24 Haziran, 2025 <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/imar>.
- EtimolojiTürkçe, “Etimolojik Türkçe Sözlük”, Erişim 24 Haziran, 2025, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/umran>.
- Eyice, Semavi. “Koca Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 26, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 133-136 <https://islamansiklopedisi.org.tr/koca-mustafa-pasa-camii-ve-kulliyesi>.
- Fiğlalı, Ethem Rifat. “Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 18, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 518-521, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin#1>.
- Gürbüz, Hulusi. “Kerbelâ Olayı’nı Konu Alan Müstakil Eserler Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 78 (Haziran 2016): 219-228, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva/issue/71963/1157778>.
- İmam Suyûtî. *el-Câmiu’s-Sağîr C. I, II, III*, (Ter. Seyit Avcı), Serhat Kitapevi, 2013-2014.
- İnancık, Halil, “Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul’un Yeniden İnşası”, *19 Mayıs Üni.Eğitim Fak.Dergisi*, (1988): 215-225.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, 2015.
- Karabey, Turgut. “Türk Edebiyatında Tarih Düşürme”, AKM Yayınları, 2015.
- Karagöz, Senem. “XV. yüzyılda bir iskân metodu olarak mezralarda şenlendirme: Şumnu örneği (Mezralar: üzerinde son bulan yaşamın kalan izleri mi yoksa yeni başlayacak hayatın ilk adımları mı?)”, *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (Ö7) (2020): 380-390, <https://doi.org/10.29000/rumelide.808732>.
- Karahan, Abdulkadir. “Suyûtî”. *MEB İslam Ansiklopedisi*. 11: 258-263, Bril Yayınları, 1979.
- Karpuzi, Sema. “İstanbul Bizans Manastırları Kapsamında Bodrum Mesih Paşa Camii Koruma Önerisi”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2019, Ulusal Tez Merkezi (575067).
- Kartallıoğlu, Yaşar. *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni* (16, 17 ve 18. Yüzyıllar), Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Kemâlî, Osman. *Divan-ı Kemâlî’den Aşk Sızıntıları*, (haz. Baha Doğramacı), Sinan Matbaası ve Neşriyatevi, 1957.
- Köksal, Mehmet Fatih. *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yayınları, 2012.

- Köksal, Osman. "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün Ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 19, sy. 19 (Şubat 2006): 283-341. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000368.
- Köse, Fatih. "İstanbul'da Tekke Olarak Kullanılan Roma Ve Bizans Kilise Yapıları", *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/2, (Aralık 2018): 840-874.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicilli Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye IV/II*, haz. Orhan Hülâgu, Mustafa Ekincikli, Hamdi Savaş, Sebil Yayınevi, 1998.
- Mehmet Nâil Tuman. *Tuhfe-i Nâilî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, C. 1, Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Orman, İsmail. "Türbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 464-466, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turbe>.
- Osman Taşkın, *Beş Asrı Aşkın Tarihiyle Koca Mustafa Paşa (Sümbül Efendi) Külliyesi, Koca Mustafa Paşa Külliyesi ve Restorasyon Çalışmaları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2021.
- Önkâl, Hakkı. "Türkiye'de Türbe Mimarisi Araştırmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, sy. 14 (Eylül 2009): 125-40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/43441/529799>.
- Öz, Mustafa. "Kerbela", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 25: 221-222, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kerbela#1>.
- Özgül, İrfan, Çetin, Murat. "Üsküdar'ın Bir Osmanlı Kenti Olarak Şekillenmesinde Rum Mehmed Paşa Camiisi'nin Etkisi", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX*, (11-13 Kasım 2016).
- Özkan, Halit. "Suyûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, 188-189. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suyuti#1>.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *"Osmanlı Trahi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III"*, MEB Yayınları, 1993.
- Pamuk, Bilgehan. "XVII. Yüzyılda Bir Şenlendirme (İhya) Uygulaması: Mormoc Köyü'nün İmarı (Kelkit)", *Bilgi / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 0, no.36 (2006): 227-241.
- Parlatır, İsmail. *"Osmanlı Türkçe Sözlüğü"*, Yargı Yayınevi, 2012.
- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçe Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, 2012.
- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçe Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, 2012.
- Şimşek, Selami. "Doğu Akdeniz'de Tahrir Olan Bir Kültür Mirası: Girit'te Tarikatlar Ve Tekkeler / A Inheritance Of Culture Which Was Ruined In East Mediterranean: Orders And Dervish Lodges In Cretan", *Journal of Turkish Research Institute*, 14(32), (2010): 215-244, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunited/issue/2871/39259>.
- Tan, Bünyamin. "Hazret-i Hüseyin'in Kızlarıyla Alakalı Menkıbeler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 75, (Ekim 2015):163-182, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva/issue/71948/1157573>.
- Taşbaş, Erdal. "Osmanlı Topraklarına Yapılan Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu", Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2011, Ulusal Tez merkezi (296554)
- TEİS, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim 27 Haziran, 2025, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/husni-huseyin-husni-mdbir>.
- TEİS, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim 27 Haziran, 2025, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/huseyin-husni-efendi>
- TEİS, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim 27 Haziran, 2025, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/husni-huseyin-husni>
- Torun Bilgiç, Fatma, "Göç ve Tarihyazımı: Osmanlı Göç Literatüründe Göçmenlerin Değişen Konumu." *tarihyazımı*, 5(1) (2023): 150-169.
- Türk Dil Kurumu, "Türk Dil Kurumu Sözlükleri", Erişim 17 Şubat, 2025, <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Tarih Kurumu, "Tarih Çevirme Kılavuzu", Erişim 1 Şubat 2025, <https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, "Yazma Eserler Veri Tabanı", Erişim 12 Şubat, 2025, <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/256794>
- Uyar, Gülgün. "Bir Risale, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Süyüti'ye Ait Risalenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesi'ne Bir Bakış". *Osmanlı Araştırmaları* 34, sy. 34 (Aralık 2009): 231-82, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10944/130836>
- Ünver, İsmail. "Mesnevi", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, sy. 413-416-417, (Temmuz - Ağustos - Eylül 1986): 430-563, https://www.tdk.gov.tr/dosyalar/TDD/1986s415-417/1986s415_417_07_I_UNVER.pdf
- Veziroğlu, Nizamettin. "Gemiyi korsanlar mı esir aldı?", *Vatan Gazetesi - Ramazan Eki*, 5, 31 Ekim, 2003b.
- Veziroğlu, Nizamettin. "Hazreti Ali'nin torunları İstanbul'da mı gömülü?", *Vatan Gazetesi - Ramazan eki* 5, 30 Ekim, 2003a.
- Yavuz, Ayşe Kapucu, Eryiğit, Burak Hamza. "1930 - 1960 Yılları Arasında Tarihi Yarımada'da Gerçekleştirilen İmar Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme". *TESAM Akademi Dergisi* 10, sy. 2 (Temmuz 2023): 411-56, <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1211644>.
- Yıldız, Alim. "Divan Edebiyatında Fenâyî Mahlaslı Şairler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1, (Haziran 2003): 345-356, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4302/257457>.
- Yılmaz, Müslüm. "Klasik Türk Edebiyatında Kerbelâ Hadisesi", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016. Ulusal Tez Merkezi (434471).